

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
A 12 legszebb finn vers. Ford.: Csoóri Sándor, Fodor András, Jávorszky Béla, Képes Géza, Pusztay János,	3
Csúcs Sándor: Finnugor kongresszus Bécsben.....	10
Csepregi Márta: Megnyílt Schmidt Éva hagyatéka.....	17
Maticsák Sándor: Kisebbségi lét, kényelvűség, terminológiai kérdések.....	20
Diákkonferencia Prágában	
Béres Mátyás–Vojter Kitti: Első alkalommal az IFUSCO-n.....	32
Romanova Marina: Beszámoló az IFUSCO-n való részvételemről.....	34
Csúcs Sándor: Még egyszer Sajnovicsról.....	35

A címlapon
a Hell-féle címer a *Demonstratio*-ból

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.huKiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szerve-
zete közreműködésévelA társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft,
nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–
19664314–36000001.© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel,
nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

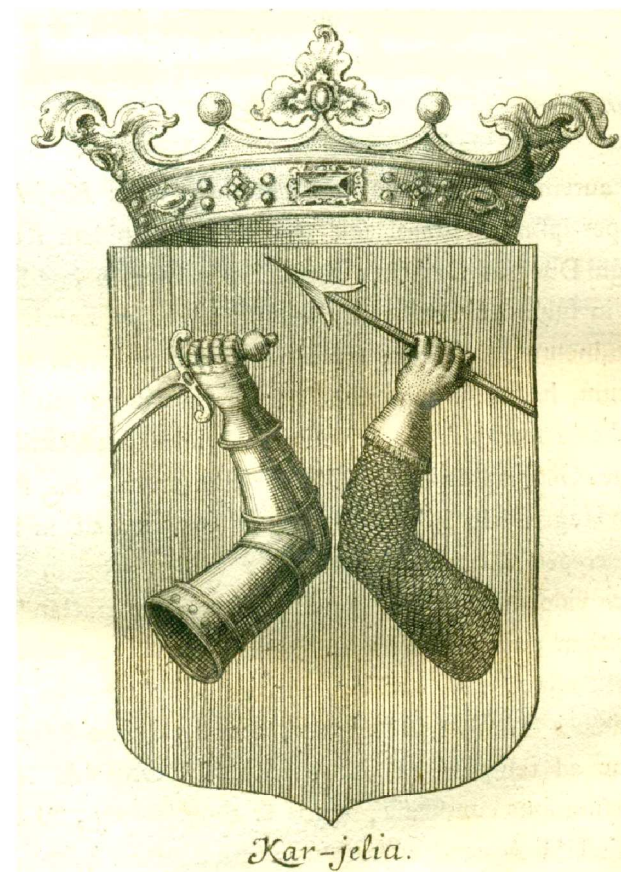

A Reguly Társaság Értesítője

XXVII. évfolyam, 3. szám

2022. szeptember

Kedves Olvasóink!

Az elmúlt hónapokban három, a finnugristák számára fontos eseményre került sor. Májusban rendezték Prágában az IFUSCO-t, a finnugor szakos diákok immár 37. konferenciáját. Ezen Magyarországról négyen vettek részt, utazásukat Társaságunk anyagilag támogatta. A résztvevők beszámolóit e számunkban olvashatják.

A nyár közepén, július 5-én a Bölcsészettudományi Kutatóközpontban konferenciát rendeztek abból az alkalomból, hogy megnyílt a lehetőség a húsz éve tragikusan elhunyt Schmidt Éva tudományos hagyatékának feldolgozására. Erről az eseményről Csepregi Márta számol be.

Augusztus végén Bécsben zajlott a XIII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus (CIFU) jelentős magyar részvétellel. Anyagi helyzetünk lehetővé tette, hogy kilenc hazai kutató kiutazását támogassuk azzal, hogy megtérítettük nekik a részvételi díj összegét. Én magam on-line követtem a hibrid formában megrendezett kongresszus eseményeit, alább olvasható beszámolómm is ennek alapján készült.

Ebben a számunkban közöljük Maticsák Sándor tanulmányának második részét az elmúlt húsz év finnugor vonatkozású szociolingvisztikai kutatásairól.

Folytatódik a Sajnovicsról és Hellről szóló cikkek sorozata is. Azt a szép kiállítású kötetet mutatom be, amelyben Szij Enikő szerkesztő és C. Vladár Zsuzsa fordító közzé teszi a *Demonstratio* első, koppenhágai kiadásának hasonmását és magyar fordítását, fontos tanulmányokkal és információkkal kibővítve.

Lapunk várható megjelenése után, szeptember végén kerül sor Veszprémben a XV. magyar – finn testvérvárosi konferenciára. Erről következő számunkban tudósítunk.

Végül arról szeretnék beszámolni, hogy ez év tavaszán több rövid dokumentumfilmet készítettünk. A filmek elkészítését vezetőségünk tagja, Salánki Zsuzsa koordinálta, anyagilag pedig az „Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Fejlesztésért” elnevezésű szervezet támogatta. A filmek közül kettő már megtekinthető a youtube-on. Az elsőben Gulyás Zoltán beszél Reguly Antal térképészeti munkásságáról <<https://youtu.be/7-juldh29Fs>>, a másodikban ő és Ruttkay-Miklós Eszter tárlatvezetést tart a zirci Reguly Múzeumban tavaly megnyílt látványos kiállításon, ami Reguly életét és munkásságát mutatja be <youtu.be/eFTbX-iYBNo>.

Rovatomat, immár sokadszor azzal a felhívással zárom, hogy várjuk olvasóink, különösen a fiatalok írásait, tudósításait, műfordításait.

Csúcs Sándor

✱

A 12 legszebb finn vers

Szeptember 28–29-én Veszprémben rendezik meg a XV. magyar–finn testvérvárosi konferenciát. Ennek jegyében közöljük a legszebbnek tartott finn versek magyar fordításait. Olvashatók a *Finnugor irodalmi kistükör* c. CD-lemezen (szerkesztette Kozmács István és Vančo Ildikó). A lemez anyaga a Pusztay János szerkesztette kötetekből származik, amelyekben a szerkesztő a finnugor népek szépirodalmát mutatja be több nyelven. A kötetek 2015-ben a 13. finnugor írókongresszus tiszteletére jelentek meg. – A szerk.

Eino Leino (1887–1926)

NOCTURNE

Harisok hangja zenél még fülemben,
kalászkok fölött leng a telihold.
A nyári éjben boldogságra leltem,
irtás füstje a völgy fölé hajolt.
Nem kínoz bánat, se öröm, se gond,
hozzátok el a sötétlő vadont,
a felhő pírját, a naptemetőt,
széljárta dombok kékjét, zöld tetőt,
vízárnnyékot, füveknek jó szagát,
ezekből írom meg szívem dalát.
Neked dalolok, lányka, nyári fűszál,
szívemnek döbrent csöndje mind tiéd,
tiéd hitem, s e zengő dallam, rád vár
tölgykoszorúm, ím, leteszem eléd.
Nem hívnak többé már bolygótűzek,
hű társam lett a boldog szédület,
elszáll az élet, félhomály havaz,
időm megállt, alszik a szélkakas,
előttem titokzatos út, azon
jutok el hozzád, néma hatalom.

(1903)

Jávorszky Béla fordítása

*Bár barátom ha eljöne...
(népdal)*

Bár barátom ha eljöne,
régen látott elő tűnne,
a kezét én megragadnám,
bárha kígyó fogja markát,
ajkam néki odaadnám,
bár farkasvér fesse ajkát,
a nyakába kapaszkodnék,
halál ülje bár a vállát;
mégis hozzá odamennék,
folyjon bár vér körülötte.

Pusztay János fordítása

Johan Ludvig Runeberg (1804–1877)

A HATTYÚ

Égi bíborfelhők közül
szép hattyú szállt alá,
a folyónak partjára ül,
zengi nyári dalát.
Észak szépségét dalolja,
mily csodás ott az ég,
ragyog a nap s nyugovóra
még éjszaka se tér.
Mily mély és dús ottan az árny
a nyír és szil között,
mily szép a vízen a hullám –
aranyba öltözött.
Mily végtelenül boldogok,
kiket barátja vár,
a hűség született meg ott,
s mindvégig visszavágy.

Pusztay János fordítása

Aleksis Kivi (1834–1872)

A BOLDOGOK

Csóvát dob a földre a hajnal,
kigyúlnak a távoli partok,
a párat felissza a fény.
Meglibben a könnyű szellő,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.
Kiállok a hegy tetejére,
fürkészem az utat a szélben:
ide várom a kedvesemet –
Ragyog napként a reményem,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.
Ragyogóbb a végtelen égnél
s tisztább, mint a hajnali harmat
a kedves, amint közeleg:
karomba suhan mosolyogva,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.
Boldog riadót ver a szívem,
s homlokom ragyog kisimulva
itt a hegy mohos tetején,
arcom lángol a kedvesem arcán,
mikor elfut az éj
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.
Itt állok, karomban a kedves,
hajunk szabadon libeg a szélben:
a völgyek mély dongása ideszáll,
mint hangja az örök szerelemnek –
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

(1866)

Képes Géza fordítása

L. Onerva (1882–1972)**TE KÉK MADÁRKA**

Te kék madárka,
csónak a légben,
engedd, hogy tollad
tengerét nézzem!
Te kék madárka,
karomra ülj le,
engedd, hogy a hangod
csengjen fülemben!
Te kék madárka,
mesék meséje,
gyere, gyere hozzám
esték örömére!
Te kék madárka,
nyugodj keblemen,
dalold, dalold a szív
énekét nekem!

(1923)

*Pusztay János fordítása***Otto Manninen (1872–1950)****HATTYÚK**

A hullámokon ringatóztak,
nem riasztja őket a mély,
amikor felkelt az ifjú nap
s elpirult az északi éj.
Hónyakuknak szép, büszke íve
fénylő vízbe írt rajzokat.
Mellüket aranyban fürösztve
szóttek különös álmokat.
Nagy boldogságuk csak ritkán
ütött át az éneken,
hangjukat vitte a hullám,
daluk csupa sejtelem,

mint messzi erdő templomában
kondul a hajnali harang;
és hátán csendes hullámoknak
úszik a kedves, méla hang.
Békén evezve siklottak
át a fürgén múló nyáron,
mit a csillogó mélységre hagytak,
csupán liliumfehér nyom.
Aztán egyszer csak szárnyra keltek,
mikor a nyár már emlék maradt,
hullámvirágok énekeltek,
nyílt tengerek hófehér álmokat.
Elrepültek messze délre;
fénylő szárnyuk szemükbe vésett
– a hullámot béklyóba verve –
még egy utolsó, búcsúképet.

(1905)

*Pusztay János fordítása***Eeva-Liisa Manner (1921–1995)****AZ EST HÍRNÖKE**

Fölkel a hold és sötét madarakkal
hinti meg az alkonyi ágakat.
Hangol a lappantyú is, hangja pattanásig
feszített dob
hangja. A hold felhúzza rézóráját, s borong.
Egér ropogtat a sarokban cukornádat,
mint hogyha fuvolázna.
Huzat húz át a kéményen és az est
hideg hamuját fölszippantja,
majd szétteríti, és a hamu mindent befed,
az est hírnökét, a Corriera della Serát,
a székeket és az asztalt, a Homály könyvének
lapjait.

(1977)

Jávorszky Béla fordítása

Edith Södergran (1892–1923)**ETT MÖTE**

„Kéz-kézben három szűzleány
lépdelt a tág síkságon át.
Lovas jött velük szembe, köpenybe burkolózva.
Az egyik szűz nyujtotta karját: jöjj szerelem!
Másik letérdelt: irgalmazz halál!
A harmadik elfordult: a város fele jobbra ott
ágazik
az út.”

(1925)

*Fodor András fordítása***Pentti Saarikoski (1937–1983)****XVII. VERS**

Olvad a hó
gyúlik a szaunavízem a csatornából
egész nap zengett, kantátázott a fejem
és kerestem csak a hazámat, mintha idegen volnék
gyorsan megérkeztek az esti órák
s most itt ülök az izzasztópadon
olvasom
Illyés Gyula könyvét
vizet loccsantok a tüzes kályhadobra
s új fölismerésekre jutok
a könyvek is tudnak izzadni cudarul
a lavórból vizet zúdítok magamra, megtörülközőm
s tiszta ruhába bújok
Homéroszt
akkor kezdték vaknak nevezni
mikor mindent világosan látott"

(1980)

*Csoóri Sándor fordítása***Aaro Hellaakoski (1883–1952)****ÉN AMOTT VAGYOK**

ÉN amott vagyok. Itten meg a madárka.
Másképp hogy is esett meg.
ÉN csicseregni leszálltam egy ágra,
a madárka a széken firkálja
kottáját énekemnek.
Mit papírra vetnél, jó barátom,
készen van minden a számban.
Vedd, ha kell, nem kényszerítlek, nem is tiltom,
hamarost a szelek útját járom,
madarak és föld alattam.

(1953)

*Pusztay János fordítása***Paavo Haavikko (1931–2008)****TÉLI PALOTA: HARMADIK VERS**

Keresztülvágtam az erdőn és elértem a Téli Palotát,
épült 1754 és 1762 között,
kiengedtem a legfőbb lényt a palackjából és a
palack
kiürült! megroppant! összetört!
most pedig úton vagyok valahova, ami nem hely,
ó te, turista, ki alkalomadtán meglovagolod
a néma szobrokat,
és nem érted, hogy alig kaptam a verseimért
annyit,
amennyiből kifizethettem volna
kiadásaimat,
most pedig úton vagyok valahova, ami nem hely.

(1959)

Jávorszky Béla fordítása

Kari Aronpuro (1940–)

MESEÓRÁN A GYEREKEK

Meseórán
arról faggattak a gyerekek hogy piros-e a tej és
hogyan miért
mondja G azt hogy lenyelte a nyelvét?
megállapodtunk hogy a tej fehér G pedig
idegen társaságban
szégyenlősen szokta szopni az
alsó ajkát
aztán kiosztottam a papírt és a színes krétát
a gyereksereg rajzolni kezdte
fura és kusza rajzait
Legszembetűnőbb mind közül a nap volt
tűznyilaival és lángsugaraival

(1986)

Jávorszky Béla fordítása

✱

Finnugor kongresszus Bécsben

Augusztus 22. és 26. között Bécsben került megrendezésre a XIII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus, amelyet az eredeti tervek szerint 2020-ban Észtországban kellett volna tartani. Ugyanabban az évben az észtek rendezték volna a Finnugor Népek Világkongresszusát is¹. Így aztán a bécsiek vállalták a tudományos kongresszus megrendezését Johanna Laakso professzor vezetésével. Tovább nehezítette a helyzetet a járvány. Emiatt a kongresszust először 2021-re, majd időnként halasztották.

A kongresszus a megszokott módon, de hibrid formában zajlott. Vagyis lehetséges volt az on-line részvétel is. Ezzel sokan éltek is. Számításom szerint az összes előadás (kb. 260) ötödrésze hangzott el ilyen formában. Én magam is a távolból követtem a kongresszust. Tapasztalatom szerint – egy-két kisebb problémától eltekintve – a technika általában jól működött.

¹ A Világkongresszust végül 2021-ben az észtországi Tartuban rendezték meg. Beszámoltunk róla tavalyi harmadik számunkban.

Johanna Laakso a bécsi egyetem profeszora, az ICFUC² elnöke nyitotta meg a kongresszust a hétfői reggeli plenáris ülésen. Beszédében az üdvözlő szavak mellett szólt a kongresszus jövőjéről, az Európában dúló háború következményeiről, a finnugrisztika nemzetköziségéről és megemlítette Hell és Sajnovics nevét is. Utána Jean-Robert Tyran az egyetem rektorhelyettese következett, aki üdvözlő beszédében megemlítette a *Demonstratio*-t is. Végül Michael Zach dékánhelyettes következett, aki szólt a burgenlandi magyarokról és beszélt a karon folyó finnugrisztikai oktatásról is.

A megnyitó után került sor az első plenáris előadásra. Ezt Helena Ruotsala a turkui egyetem professzora tartotta³ (*Transnationalism and multilocalism. Case studies from the Tornio river valley and Mari El*). A címben szereplő két terminus jelentése 'határon átnyúló tevékenység', illetve 'több helyhez való kötődés'. A kutatás két helyszíne pedig a Tornio folyó völgye Finnország és Svédország között, pontosabban a svéd Haparanda és a finn Tornio város, illetve a Marij El-ben fekvő Uncso falu. Ez utóbbi közel fekszik Kazanhoz, Tatárország fővárosához. Lakosai tehát odajárnak tanulni, dolgozni, bevásárolni és ott adják el termékeiket, zöldséget, gyümölcsöt, tejet. Ez lenne tehát a *transnationalism*. A Kazánban, vagy másutt élők és dolgozók pedig hazajárnak szüleikhez, nagyszüleikhez, vagy nyaralót, fürdőházat építenek szülőfalujukban. Ez a *multilocalism*. Tornio-Haparanda esetében is elfordulnak ezek a jelenségek, de nem olyan egyoldalúan, mint az előbbi esetben. Lakhat valaki a finn oldalon és lehet a nyaralója a svédén, vagy fordítva. A határon átnyúló tevékenységnek talán legjobb példája a két város közös helytörténeti múzeuma. Akit érdekel ez a téma és angolul is tud, az letöltheti az egész előadást, és a többi plenáris előadást is a kongresszus honlapjáról <<https://cifu13.univie.ac.at>>.

Kedden reggel hangzott el a magyar plenáris előadás, amelyet É. Kiss Katalin akadémikus tartott (*Why non-finite subordination prevails in the Uralic languages*⁴). Vagyis azt a jelenséget vizsgálta, hogy az uráli nyelvekben a mellékmondatok helyett eredetileg igevel szerkezeteket használtak. Később a mellékmondatok is elterjedtek. Az előadó számos példával és statisztikai adatokkal illusztrálta, hogyan nőtt a magyarban évszázadról évszázadra a mellékmondatos alárendelések részaránya az igevel szerkezetekkel szemben. A jelenség okát az előadó abban látja, hogy az uráli nyelvek idegen hatásra áttértek vagy áttérnek az SOV (alany-tárgy-ige) szórendről az SVO (alany-ige-tárgy) szórendre. Ebben minden bizonnyal igaza van, de számomra nem megnyugtató az említett szórendi változás idegen hatással való magyarázata. Szerintem kellett, hogy legyen belső oka is a változásnak.

² ICFUC = a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottsága angol elnevezésének rövidítése.

³ Magyarra fordított írását közöltük az előző számunkban.

⁴ Az uráli nyelvekben miért nem gyakori/dominál az infinit alárendelés?

A szerdai plenáris előadást komi kollégánk Anatolij Rakin tartotta Sziktivkarból (tehát on-line) orosz nyelven. (Az angol fordítás azonban olvasható a kongresszus honlapján.) Az előadó a permi nyelvek (komi, komi-permják, udmurt) meteorológiai szókincsét gyűjtötte össze és elemezte etimológiailag. Az előadó gondos kutatómunkát végzett és megállapításai helytállóak voltak, de számomra az nem derült ki, hogy mennyiben járulnak hozzá az érintett nyelvek történetének vagy a permi népek kultúrtörténetének jobb megismeréséhez. Szóval a kutatás és a rá alapozott előadás némileg öncélúnak tűnt.

Csütörtökön Anil Bhatti az új-delhi egyetem nyugalmazott professzora adott elő, on-line (Similarity. Some considerations concerning complex societies.) Nem tudom, hogy került ez az előadás a kongresszus programjába. Illetve gyanítom, hogy a kongresszuson rendezett szimpóziumok egyike (A.3 Foreigners in the Habsburg Monarchy = Idegenek a Habsburg-monarchiában) miatt hívták meg előadónak az indiai professzort. Ő ugyanis arról beszélt, hogy fogadták be Bécsben az idegeneket, és mindezt Hugo von Hoffmansthal a zsidó származású osztrák költő példájával illusztrálta.

Péntek reggel Art Leete néprajzi tárgyú előadását hallgathattuk meg: Finno-Ugric animism and the Finno-Ugric idea (= A finnugor animizmus⁵ és a finnugor eszme) Az előadó Herdertől indulva vázolja fel a finnugor animizmus kutatásának történetét. Említi a finn M. A. Castrént és Karjalainent, a magyar Reguly Antalt és Jankó Jánost. Megállapítja, hogy az animizmus kutatása megerősítette az uráli népek összetartozásának eszméjét és hozzájárult az ősi vallás rekonstruálásához.

Még egy éjszta plenáris előadás maradt péntek délutánra. Anna Verschik előadása (Impact of Estonian on local Russian now and then: similar or different? = Észta hatás a helyi oroszra most és régen: hasonló vagy különböző?) igencsak aktuális kérdést vizsgál. Hogyan hat az észta nyelv a függetlenség kivívása után Észtországra maradt oroszok beszédére? Ehhez a vizsgálathoz van egy érdekes kontrollcsoport: a 17. században orosz óhitűek⁶ települtek a Peipusz tó partjára és ma is ott élnek. Őrzik vallásukat és nyelvüket, pontosabban orosz–észta kétnyelvűek. Orosz beszédükben kimutatható bizonyos észta hatás és hasonló jelenségek figyelhetők meg a mai észtországi oroszoknál is.

A kongresszus legfőbb tudományos hozadékát a szimpóziumok jelentették. Szimpóziumot bárki szervezhetett, de – érdeklődés hiányában – néhány kezdeményezés nem valósult meg. A szimpóziumok listája, a szervezők neve és elképzelései elérhetők a kongresszus honlapján⁷. A szimpóziumokat témájuk szerint

csoportosították. Az A-csoportba kerültek az interdiszciplináris és általános tárgyak, a B-be a nyelvészetiek. C-csoport: Néprajz, vallás és folklór, D-csoport: Irodalom és művészet, E-csoport: Történelem, őstörténet és régészet. Az A-csoportban három szimpóziumot szerveztek, összesen 17 előadással. Ezekkel most nem kívánok foglalkozni, az érdeklődők megtalálhatják az elhangzott előadások összefoglalóit a kongresszus honlapján. A B-csoportban volt a legtöbb szimpózium, szám szerint 13. Ezekre még visszatérek. A C-csoportban két szimpóziumra került sor. C1A nő privát és közösségi szférája. Ezt Ildikó Lehtinen szervezte. Részletesebb ismertetésére következő számunkban visszatérek.

C2 Animizmus, sámánizmus, etnikai vallások és a finnugor népek ontológiája, a nálunk is jól ismert Eva Toulouze⁸ szervezésében, kilenc előadással. A téma érdekes és fontos, de sajnos egy előadást sem tudtam meghallgatni.

Ezzel kapcsolatban be kell vallanom, hogy csak és kizárólag egyéni érdeklődésem szabta meg, hogy melyik előadást hallgattam meg a gazdag kínálatból. Hiszen egyes időszakokban akár hét vagy nyolc szekcioulás is zajlott egyszerre. Az tehát, hogy miről írok és miről nem, nem tekinthető értékítéletnek, hiszen csak a szerző választását tükrözi. Itt mondom el azt is, hogy később szeretnék részletesen beszámolni azokról a szimpóziumokról (B12, B14), amelyek a két-nyelvűség és a megmaradás kérdésével foglalkoznak.

A D- és az E-csoportban mindössze egy-egy szimpóziumot szerveztek. Az egyikben a finnugor népek és kultúrák nyugati kapcsolataival foglalkoztak (14 előadás), a másikban régészeti, antropológiai és genetikai kérdéseket tárgyaltak (10 előadás).

Visszatérve a nyelvészeti szekciókra, végülis öt szimpózium munkáját tudtam követni.

Ezek közül most hárommal foglalkozom. A B3 jelű témája az igei vonzatszerkezet változása volt. Mintaszerű előadásában Riho Grünthal helsinki professzor 22 aktív ~ műveltető igepáron (pl. m. *eszik ~ etet, ég ~ éget*) mutatta be a műveltetés lehetséges megoldásait az uráli nyelvekben és a műveltető igeik vonzatainak alakulását.

Ugyanezt a jelenséget vizsgálta a Jeremy Bradley – F. Gulyás Nikolett szerzőpáros a Volga – Káma vidék finnugor (mari, udmurt, komi-permják) és török (csuvas, tatár) nyelveiben. Juha Kuokkala az uráli eredetű *-w passzíváló ige-képző történetét vizsgálta. Ez a képző van meg a finn *kuuluu* 'hallatszik' igében (vö. *kuulee* 'hall').

A B7 szimpózium előadásai az uráli és az indoeurópai őskori kapcsolataival foglalkoztak. Petri Kallio ósbalti–szláv⁹ jövevényszavakat talált az általa nyugat-

⁵ Animizmus = ősi vallás, amely szerint minden élőlénynek lelke van. Idetartozik a sámánizmus is.

⁶ Óhitűek = a 17. századi orosz egyházi reform ellenzői.

⁷ <https://cifu13.univie.ac.at>

⁸ Lásd a vele készült riportot előző számunkban.

⁹ A balti (lett, litván) és a szláv nyelvek szűkebb csoportot alkotnak az indoeurópai nyelvcsaládon belül.

urálinak nevezett nyelvekben (finn, lapp, mordvin). Etimológiái nem igazán meggyőzőek. A számi nezetiségű kiváló etimológus Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) erősen kételkedik abban, hogy az ősuráliba átkerültek volna ősiindoeurópai jövevényszavak. A kritikai elemzés azt mutatja, hogy az egyeztetések nagy része erősen vitatható, a maradék olyan kicsi, hogy nem lehet belőle megbízható következtetéseket levonni. Ehhez annyit tehetnénk hozzá, hogy a nyelvek állandóan változnak. Ezért minél távolabbra megyünk vissza az időben, annál inkább különböznek, így a történeti-összehasonlító módszer egyszerűen erejét veszti.

Christopher Culver az ősmari *ä magánhangzó rekonstrukciójához talált bizonyítékot a mari nyelv iráni jövevényszavaiban. Sampsa Holopainen és Niklas Metsäranta a permi nyelvek indo-iráni jövevényszavait vizsgálta. Előttük ezt a témát Rédei Károly foglalta össze még 1986-ban. A szerzők elvetik Rédei néhány származtatását, de helyettük másokat javasolnak. Nézeteik megérdemlik az alapos kritikai elemzést egy szakfolyóiratban.

A B9 jelű szimpóziumot (témája *Aktuális kérdések az uráli nyelvek mondattani tipológiájában*) Asztalos Erika szervezte. Az ott elhangzott előadások közül feltétlenül meg kell említeni Tímár Bogátáét. Ő azzal a jelenséggel foglalkozott, hogy a mezei mariban a névutós szerkezetben a birtokos személyrag a főnévről átkerülhet a névutóra. (Mintha a magyarban *a házam előtt* úgy hangzana, hogy *a ház előttem*.) Ez a jelenség az udmurtban is ismert.

Évtizedek óta foglalkozom az udmurt nyelv kutatásával, ezért nagy érdeklődéssel hallgattam három magyar kollégánk előadását. F. Gulyás Nikolett a személytelen igék és a passzívum kérdéseivel foglalkozott, Horváth Laura egyes mozgást jelentő igék grammatikalizációját tárgyalta. Ezek az igék a főigék gerundiumához társulva kifejezhetik a cselekvés befejezettségét.

A szegedi Kubitsch Rebeka az evidencialitás jelenségéről beszélt. Ez az újabb bevezetett terminus arra utal, hogy a beszélő tanúja volt-e annak az eseménynek, amiről beszél, vagy másoktól, esetleg az eredményéből értesült róla. Ennek kifejezésére az udmurtnak nyelvtani eszközei is vannak, nemcsak lexikaiak.

Azokat az előadásokat, amelyek egyik szimpóziumba sem fértek bele, a szervezők egy közös „általános szekcióba” tették, minden további csoportosítás nélkül. Ez, a számukra kényelmes megoldás nem könnyítette meg a hallgatóság dolgát, amikor választania kellett. Én magam is csak egy-két ilyen előadást tudtam meghallgatni. Közülük most – az érintettség okán – egyről szólnék. Ez Ruttkay-Miklós Eszter és Gulyás Zoltán írása, amelyet Gulyás Zoltán adott elő, on-line formában, oroszul. Címe *Regulyversum – Antal Reguly's heritage on-line*. A Regulyversumról, vagyis Reguly Antal még kéziratot hagyatékának internetes feldolgozásáról lapunkban már többször írtunk. Gulyás Zoltán szólt Reguly levelezéséről Baer akadémikussal (18 levél) és szüleivel (40 levél), megemlíttette térképeit és az általa hazahozott néprajzi tárgyakat. Nagyon várjuk már, hogy a

szerzők munkájának eredménye publikálásra kerüljön az erre a célra készülő honlapon.

Még két, a kongresszushoz kapcsolódó eseményről szeretnék beszámolni. Hétfő este került sor a *Research cooperation in time of war* (= Tudományos együttműködés a háború idején) elnevezésű kerekasztal-beszélgetésre. A résztvevők Johanna Laakso vezetésével arra keresték a választ, hogy az Ukrajna elleni orosz támadás, hogyan befolyásolja az oroszországi uráli népekkel ápolt kapcsolatokat, a tudományos együttműködést. Sajnos erre a kérdésre jelenleg nincs kielégítő válasz. A résztvevők hangsúlyozták a terepmunka, a csere és más kapcsolati formák fontosságát. Felmerült a felelősség kérdése, az oroszországi kisebbségek veszélyeztetett helyzete, küzdelmük a fennmaradásért, az orosz nacionalizmus és kolonializmus témája. Megoldás persze nem született, nem is születhetett, de a résztvevők szavaiból maximális jószándék és együttérzés sugárzott. Vagyis fontos és hasznos beszélgetés volt. Nem véletlen, hogy az egyik oroszországi on-line hallgató így nyilatkozott: „Akik Oroszországban vannak, azok számára ez a beszélgetés felért egy jótékony terápiával.”

Csütörtök délután (augusztus 25-én) tartotta szokásos ülést a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottsága. (Az angol nyelvű elnevezés rövidítése ICFUC.) Az ülésen a Bizottság 57 tagjából 22-en vettek részt, öten pedig on-line követték. Az elnöklő Johanna Laakso először az előző kongresszus óta elhunyt tagokról emlékezett meg. Fodor István, az észt Paul Kokla, a finn Unto Salo, Anna-Leena Siikala, Heikki Leskinen és a német Gert Sauer emlékét egy perces némasággal tiszteltük meg.

Ezt követően új tagok megválasztására került sor. (Mint ismeretes a Bizottság tagjai 70 éves korukban tiszteleti tagok lesznek, megmarad tanácskozási joguk, de elvesztik szavazati jogukat. Ezért a Bizottság folyamatos fiatalításra szorul.) Magyar részről Csepregi Márta Salánki Zsuzsát, Tamás Ildikót és Várnai Zsuzsát javasolta. Őket a többi javasolttal együtt egyhangúlag megválasztották. A végrehajtó bizottságban Sipőcz Katalin a szegedi finnugor tanszék vezetője képviseli a magyar albizottságot (póttag: Maticsák Sándor debreceni professzor). Finnország képviselője Johanna Laakso (póttag: Riho Grünthal), Észtországa Gerson Klumpp (póttag: Karl Pajusalu), az egyéb országoké: Rogier Blokland (póttag: Cornelius Hasselblatt). Az oroszországi albizottság semmilyen személyi javaslatot nem tett!

Az ICFUC jövőjéről szóló eszmecsere Johanna Laakso vezette be. Véleménye szerint a bizottság jelenlegi működésével kapcsolatban egy sor probléma merült fel, pl. a bizottsági tagok passzivitása, az átláthatóság hiánya, az alacsony hatékonyság stb. Ezért úgy gondolja, hogy új szervezetet kell kialakítani, amely független a nemzetektől, az államoktól és a kormányoktól. Le kell mondani a kongresszusi helyszínek eddigi rotációjáról, kisebb és egyszerűbb kongresszusokat kell szervezni, hibrid formában, szélesebb, flexibilis tematikával. Az új szervezet lehetne egy nemzetközi szakértői csoport, vagy egyéni tagságon alapuló társaság.

A vita során felmerült az a kérdés, hogy milyen lenne az új szervezet és a meglévő tudományos társaságok viszonya, mi lenne a sorsa a jelenlegi ICFUC-nak. Szó esett a fiatal kutatók támogatásáról, a tudományágak arányos képviseléséről, a kiadványokról.

A hozzászólók egyetértettek abban, hogy a reformot gondosan elő kell készíteni. A most megválasztott végrehajtó bizottság gyűjti össze és készíti elő az erre vonatkozó javaslatokat, amelyeket az ICFUC következő ülésén fognak megtárgyalni. Ehhez várják a bizottsági tagok javaslatait.

A magam részéről ehhez annyit fűznék hozzá, hogy szerintem az ICFUC eddig is eredményesen, államoktól és kormányoktól függetlenül működött. Ennek bizonyítéka immár tizenhárom kongresszus sikeres megrendezése. És éppen a bécsi kongresszus bizonyítja, hogy a helyszín kiválasztásában is rugalmasan tud eljárni.

Végül a következő (XIV. CIFU) kongresszus ügyével foglalkozott a bizottság. Mint ismeretes 2015-ben, Ouluban határozat született arról, hogy a XIII. Bécsben lesz és arról is, hogy a következő Észtországban. Az észt albizottság nevében Tõnu Seilenthal emlékeztetett erre, egyben bejelentette, hogy 2025-ben a Tartui Egyetem kész megrendezni a kongresszust. A bizottság ezt egyhangúlag jóváhagyta. Ez azt jelenti, hogy a kialakult gyakorlatnak megfelelően Gerson Klumpp¹⁰ lesz az ICFUC elnöke 2025-ig.

Befejezésül még elmondanám, hogy a magyarok kongresszusi részvételével elégedettek lehetünk: számításom szerint 70 előadást tartottak, ez kb. negyede az összes előadásnak. Azok a magyar előadások, amelyeket módomban állt meghallgatni, mind magas tudományos színvonalat képviseltek. Örülök, hogy a Reguly Társaság kilenc magyar, illetve magyarországi kolléga kongresszusi részvételét tudta támogatni azzal, hogy kifizették részvételi díjukat.

Összességében a bécsi kongresszus jól sikerült. Értékes és érdekes előadásokat hallhattunk, sok új téma került elő és a tudományosságra sem panaszkodhattunk. Az én figyelmemet azok a prezentációk keltették fel leginkább, amelyek a finnugor népek és nyelvek jelenlegi helyzetével és jövőbeli kilátásaival foglalkoztak. Ezek részletesebb bemutatására következő számunkban kerül sor.

A kongresszus szervezői óriási és szinte hibátlan munkát végeztek. Általában az on-line kapcsolat is jól működött. Amennyire innnen a távolból meg tudtam ítélni a hangulat is kielégítő volt, a háború és az oroszországi kollégák távolléte ellenére. Köszönjük!

Csúcs Sándor

Megnyílt Schmidt Éva hagyatéka

Az előzmények

2002. július 4-én hagyott itt bennünket Schmidt Éva. Akik ismerik a munkásságát és azt, milyen tragikus módon ért véget az élete, azt is tudják, hogy végakaratában obi-ugor gyűjtését húsz évre zárolta. Ezt a döntést mindenki tiszteletben tartotta. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében azonban, ahol a hagyaték végső otthonra lelt, nem állt le a munka. A felvételeket digitalizálták, azokból a művekből pedig, melyek nem estek a tilalom alá, elindult egy kiadványsorozat is *Schmidt Éva könyvtár* címmel. Ennek eddig öt kötete jelent meg.

Húsz év elteltével elérkezett az a nap, amikor elkezdődhet a hagyaték feldolgozása. Közben az intézményi keretek is megváltoztak. A Néprajztudományi Intézet, mely Schmidt Éva munkahelye volt, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) része lett, míg a Nyelvtudományi Intézet megőrizte önállóságát. Egy további átalakulás során ezek az intézetek a Magyar Tudományos Akadémiától átkerültek egy új szervezet, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) fennhatósága alá, s a Nyelvtudományi Intézet is kutatóközponttá (NyTK) vált.

Ezen a két helyen folyik a jövőben a Schmidt Éva Archivum feldolgozása. A két kutatóközpontban az ELKH és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI) támogatásával két, egymással részben együttműködő projekt indult, melyeknek végső célja a hagyaték komplex, internetes közzététele magyar, angol és orosz fordítással. Az elektronikus változat mellett bizonyos szövegek nyomtatásban is meg fognak jelenni. Ezen kívül tanulmánykötetekre is lehet számítani, melyekben megtörténik a gyűjtések több szempontú (nyelvészeti, folklorisztikai, néprajzi, vallástudományi) feldolgozása.

Hagyatéknyitó rendezvény

2022. július 5-én a Bölcsészettudományi Kutatóközpont nagytermében népes közönség előtt zajlott az a konferencia, melynek címe „A Schmidt Éva Archivum bemutatása a hagyaték megnyílása alkalmából”, mottója pedig „...ha énekesem tovább megy...”. Ez utóbbi néhány szó a hanti mesék ismert fordulata. A mesehős ezekkel a szavakkal kér segítséget a felsőbb hatalmaktól, ha bajba kerül. Ha az ének és a mese tovább mehet, akkor az élet is folytatódik. A Schmidt Éva által Belojarszkijban szerkesztett kiadványsorozat is ezt a címet viseli.

A nap folyamán az előadások közti szünetekben a közönség három látványos poszter segítségével ismerkedhetett a témával. Az első Éva életét mutatja be, a másodikon egy térképre kivetítve Éva adatközlőinek portréi szerepelnek, a harmadik pedig a hagyaték feldolgozásának terveit foglalja össze. Ezek a poszterek remény szerint a jövőben is ki lesznek állítva mindenütt, ahol szó lesz a Schmidt Éva Archivum munkálatairól.

¹⁰ Gerson Klumpp 1967-ben született Stuttgartban. A Münchener Egyetemen végzett finnugor szakon, ott is doktorált. 2011 óta a finnugrisztika professzora a Tartui Egyetemen.

A rendezvény kezdetén az egybegyűlteket a két kutatóközpont főigazgatója köszöntötte: Balogh Balázs a BTK, Prószykó Gábor a NyTK részéről értékelte Schmidt Éva munkásságát és fejezte ki abbéli örömét, hogy elkezdődik végre a munka, és fokozatosan hozzáférhetővé válik a hagyaték. Hoppál Mihály, a Schmidt Éva projekt tudományos tanácsadója a valahai munkatársához fűződő személyes emlékeit idézte föl.

A belojarszkiji folklór archívum igazgatója, Rimma Potpot levélben üdvözölte a jelenlévőket. A levél magyar fordítását a hanti nemzetiségű Vitalij Szigiljetov olvasta fel. Ebből megtudhattuk, hogy a folklór archívum, mely 2006 óta a hanti-manszijszki Obi-ugor Alkalmazott Kutatások Intézetének része, 2013-tól Schmidt Éva nevét viseli. 2016 óta egy emlékszobában őrzik az alapító megmaradt tárgyait. A szobát úgy rendezték be, mintha Éva még mindig ott dolgozna. A hagyaték három fondba rendezve (audio, video felvételek és dokumentumok) Hanti-Manszijszkba került, ahol digitalizálták az anyagot. A Szentpéterváron kifejlesztett KAMISZ 2000 komplex levéltári és információs rendszer segítségével folyik az anyag rendszerezése és az adatbázis kialakítása.

Az évek során az archívum munkatársi gárdája lecserélődött, a nyugdíjba vonuló kutatók helyére újak kerültek. Ők jelenleg három kötet megjelentetésén munkálkodnak Éva gyűjtéséből. Az egyik szent énekeket fog tartalmazni, egy másik meséket, a harmadik pedig nem mese műfajú prózai szövegeket. A köteteket 2023-ban tervezik megjelentetni.

Konferenciaelőadások

A köszöntések után következtek az előadások. A fő előadást Ruttkay-Miklián Eszter tartotta (*Schmidt Éva hagyatéka – gyűjtések, publikációk, tanítások*). Nagyívű, fényképekkel, dokumentumokkal és hangfelvételekkel gazdagon illusztrált prezentációban mutatta be egyrészt Éva munkásságát, másrészt a hagyaték feldolgozásának lehetséges módját. Az előadó szerint Évát kutatómunkájában a „tanítani és tanulhatóvá tenni” elve vezérelte. Ezen elvek során igyekezett 1) megismerni és összegyűjteni a tudást, 2) dokumentálni, feldolgozni, 3) rendszerezni, 4) megőrizni, 5) tovább- és visszaadni, valamint 6) tanulható formába hozni későbbi felhasználásra. Mindezeket szem előtt tartva történt a folklórszövegek gyűjtése és kiadása (kétféle átírással, orosz fordítással) és a néprajzi adatgyűjtés (településtörténet, gazdálkodás, nemzetségtörténet, rokonság, reinkarnáció, hitvilág, ünnepek). A korai források (Reguly, Munkácsi, Pápay gyűjtései) visszajuttatása, az adatközlők leszármazottainak felkutatása szintén fontos célkitűzése volt Évának. A folklór gyűjtések mellett az egyes nyelvjárások dokumentálását is feladatának tekintette, sőt népes gyűjtő hálózatot is szervezett. Ennek a tudományszervező munkának a legfontosabb helyszíne a belojarszkiji folklór archívum volt, de Éva hagyatéka ennél jóval tágabb és gazdagabb.

Tartalmazza az 1970-es évektől kezdődő gyűjtéseit, kéziratos lejegyzéseit és publikált műveit. Hang- és videófelvevételei eredeti vagy másolat formájában fellelhetők Nyugat-Szibéria számos pontján, Magyarországon pedig a BTK és NyTK polcain kívül a Zenetudományi Intézetben, magánszemélyeknél és egyéb intézményekben. A budai lakásában őrzött anyagot öccse, Schmidt Ádám a jelen évfordulóhoz kapcsolódva ajánlotta fel további feldolgozásra a Schmidt Éva Archívum számára. Mindebből fog összeállni az archívum anyaga, mely remény szerint a honlapon keresztül bekerül a tudományos vérkeringésbe. Ruttkay-Miklián Eszter azzal zárta előadását, hogy Éva olyan expedícióra hív bennünket, melyhez ő maga adta meg az útmutatást és a térképet. Nem hagyhatjuk ki ezt a lehetőséget.

A további előadások egy-egy részterületet világítottak meg. Ezeknek is az volt a célja, hogy betekintést engedjenek a most megnyíló hagyaték titkaiba. Csepregi Márta (*Műfaji gazdagság Schmidt Éva gyűjtéseiben*) a folklór gyűjtésekről szólva a „csepp a tengerben – cseppben a tenger” elve alapján egyetlen felvételen keresztül mutatta be Éva gyűjtő és lejegyző módszerét. A Kunovat folyó Schmidt Éva által felfedezett énekesei közül Szemjon Tojarovnak egy medveünnepi éneke, a jávorszarvas mítoszt megéneklő mű volt az előadás alapja. A közönség belehallgathatott a videófelvételbe, látta a következetesen dokumentált kéziratos lejegyzést, a szöveg gépelt változatát, valamint a kiegészítő információkat tartalmazó, orosz nyelvű jegyzeteket. Ilyen hang- és videófájlokból, valamint kéziratlapokból áll a hagyaték nagy része.

Sipos Mária (*Az első gyűjtések – egyéni énekek 1980-82-ből*) egy már folyó kutatásról számolt be. 1980 nyarán és 1982 őszén Éva a serkáli a Kazim-torkolati régióban 103 egyéni éneket gyűjtött, összesen 5.771 sornyi terjedelemben. Ezeket lejegyezte, magyar fordítással, nyelvi és tárgyi magyarázatokkal látta el, nagy részükönél elvégezte a metrikai elemzést is. A továbbiakban elkészül az énekek és a jegyzetek angol és orosz fordítása, valamint az internetes közzététel lehetővé teszi egy sor egyéb vizsgálat elvégzését is.

A felvételek másolatát őrzi a Zenetudományi Intézet, melynek (ma már nyugdíjas) munkatársa, Lázár Katalin a kezdetek óta együttműködött Évával. Ő készítette az énekek kottáit, és munkájára a továbbiakban is számítanak a projektum vezetői. Előadásában (*Obi-ugor énekek zenei lejegyzései*) az Évával végzett közös munkáról beszélt, valamint arról, hogy milyen kompromisszumokat kell kötnie a kutatónak akkor, amikor kottára próbál vinni egy-egy obi-ugor éneket. A különös éneklési stílus sajátosságainak ábrázolása nagy kihívást jelent.

Gulyás Zoltán (*Schmidt Éva hagyatékának kartográfiai vonatkozásai*) azokból a térképekből mutatott be néhányat, melyeket Schmidt Éva rajzolt. Éva rajzkészsége jól ismert mindnyájunk előtt, s az is köztudomású, hogy térben is jól tájékozódott. Ebből a szempontból is Reguly Antal méltó utódjának bizonyult. Gulyás Zoltán számítógép segítségével újra alkotta Éva kéziratos térképeit, melyeken

fontos információ jut a különböző színeknek is. Ezek is felkerülnek majd a készülő honlapra.

A rendezvényt Füredi Zoltánnak *A hagyaték* című dokumentumfilmje zárta. A 2003-ban készült film azt a folyamatot dokumentálja, melynek során az MTA háromfős delegációja (Ruttkay-Miklián Eszter, Sántha István és Csepregi Márta) 2002 őszén Belojarszkijban leltárba vette Schmidt Éva hagyatékát, valamint lemásolta hang- és videófelvételeit. A film forgatásakor még bizonytalan volt a hagyaték sorsa, mára ez a kérdés már megoldódott. Ennek ellenére különös élmény volt felidézni a két évtizeddel korábbi történeteket.

Az eseményről és a kutatóintézetek további terveiről bővebben is lehet olvasni az ELKH és a BTK honlapján, itt:

<https://nti.abtk.hu/hu/19-hireink/657-a-schmidt-eva-archivum-bemutatasa-a-hagyatek-megnyilasa-alkalmabol>

<https://nti.abtk.hu/hu/19-hireink/656-a-schmidt-eva-archivum>

<https://elkh.org/hirek/elkezddott-schmidt-eva-nyelvezs-neprajzkutato-hagyatekanak-feldolgozasa-a-btk-es-az-nytk-kutatoinak-egyuttmukodeseben/>

Csepregi Márta

✱

Kisebbségi lét, kétnyelvűség, terminológiai kérdések

A finnugor nyelvpolitikai kutatásokról

A Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke, Kiss Jenő felkérésére készítettem egy áttekintést a magyarországi finnugrisztika elmúlt két évtizedéről. Az előadás a társaság közgyűlésén hangzott el 2022. április 13-án, ennek szerkesztett változata a Magyar Nyelv 2022. évi 2. számában jelenik meg. Mivel a Finnugor Világ olvasótáborában részben eltér a magyar nyelvészeti folyóiratétól, Csúcs Sándor szerkesztő kérésére két részterületet bemutatok e periodika hasábjain is. Az egyik az etimológiai kutatásokkal foglalkozik, ezt az előző számban adtam közre, jelen írás pedig a nyelvpolitikát, a kétnyelvűségkutatásokat tekinteti át. Írásomban csak a magyar szerzők munkásságával foglalkozom.

1. Köztudott, hogy az oroszországi uráli népesség drámai ütemben fogy. Míg az 1989-es népszámlálás szerint 3,4 millióan vallották magukat valamely uráli néphez tartozónak, 2010-ben már csak szűk 2,4 millióan. Az uráli népek között vannak – relatív értelemben – nagyok, viszonylag jól kiépített kulturális-oktatási rendszerrel (ilyenek a mordvinok, cseremiszek, votjákok és zürjének), vannak úgy-ahogy vegetálók, s vannak kihálófélben lévő nációk, akik egy-két generáció múlva eljutnak a teljes asszimilációig. Az egyes népek lélekszáma az elmúlt négy oroszországi népszámlálás adatai alapján a következőképpen változott (kerekített adatokkal; a népnév előtti szám Oroszország 194 nemzetiségének rangsorában jelenleg elfoglalt helyüket jelzi) (Maticsák 2020: 318, Pusztay 2006: 43–54, Sipőcz 2005: 23–27; 2006: 291).

		2010	2002	1989
9.	mordvin (erza és moksa)	744 200	843 300	1 154 000
13.	votják (udmurt)	552 300	636 900	746 800
14.	cseremisze (mari)	547 600	604 300	670 900
26.	zürjén (komi)	228 200	293 400	344 500
42.	komi-permják*	94 500	125 200	152 000
48.	karjalai	60 800	93 300	130 900
51.	nyenyec (jurák)	44 600	41 300	34 700
60.	osztják (hanti)	30 900	28 700	22 500
74.	vogul (manysi)	12 300	11 400	8 500
88.	vepsze	5 900	8 200	12 500
100.	szölkup	3 700	4 300	3 600
120.	lapp (számi)**	1 800	2 000	1 900
138.	nganaszan (tavgi)	862	834	1 300
151.	inkeri finn	441	314	–
162.	izsór	266	327	820
164.	enyec	227	237	209
178.	vót	64	73	–
	összesen:	2 369 000	2 760 000	3 385 000

* Az oroszországi hivatalos statisztikában a permjákok – az „oszd meg és uralkodj” elv jegyében – külön etnikumként jelennek meg.

** Csak a mai Oroszország területén.

A 2010-es és az 1989-es népszámlálás között eltelt 21 év alatt az uráli népek (hivatalos) létszáma 30%-kal apadt. Számbelileg a legnagyobb visszaesés a mord-

vinoknál tapasztalható, létszámuk több mint 400 ezerrel csökkent, de a votjákok is elvesztettek közel 200 ezer főt. A cseremiszek 123 ezerrel, a zürjének 116 ezerrel, a karjalaiak 70 ezerrel, a komi-permjákok 57 ezerrel lettek kevesebben. A százalékos arányokat tekintve a legrosszabbul az izsórok (32%-uk maradt meg), a karjalaiak (46%) és a vepszék (47%) állnak. Nem kell nagy jóstehetség annak megjövendöléséhez, mi történik ebben az évszázadban, ha a csökkenés ütemét nem sikerül megállítani. Ez a fogyás természetesen nem új keletű. Ha az 1926-os népszámlálás adataival vetjük össze a legfrissebb mutatókat, a tendenciák még világosabbak: a mordvinok létszáma például akkortájt még 1 335 000 volt, a karjalaiak még 248 ezren voltak, az inkeriek 17 000 főt számláltak.

Még rosszabbak az anyanyelvhasználati mutatók. A statisztikák szerint anyanyelvüket már csak 60%-uk használja, így összesen már kevesebb mint másfél milliónyi anyanyelvi beszélővel számolhatunk. Sajnos, egyetlen olyan pozitív tényező sem sejlik fel, amely a beszélőknek ezt a fogyását megállítani látszana. Ebben a helyzetben rendkívül fontos a gyűjtés, az adatmentés. És az is természetes, hogy az utóbbi időben megszorodtak a(z oroszországi) nyelvpolitikával kapcsolatos írások, a kétnyelvűség-kutatások, a nyelvi kontaktusok, kódváltások, szaknyelvi terminológiák vizsgálata.

2. Az elmúlt két évtizedben magyarországi szerzőktől több mint 60 tanulmány, két monográfia és két tanulmánygyűjtemény jelent meg a kisebbségi helyzetben lévő népekről, nyelvekről. 2006-ban látott napvilágot Pusztay János *Nyelvével hal a nemzet: Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban* című könyve, amelyben statisztikai adatokkal alátámasztva részletesen bemutatja nyelvrokonaink szomorú helyzetét, a kedvezőtlen etnikai folyamatokat, az elorozósítás módszereit, az anyanyelvi oktatás visszafejlődését (a kötetről l. Maticsák 2006).

Pusztay szerkesztette *Az oroszországi finnugor nyelvek helyzete és kilátásai c.* kötetet (2019), ebben nyolc oroszországi finnugor szerző tanulmánya kapott helyet. Pusztay az ezredforduló óta számos publikációt szentelt e témának (Pusztay 2004, 2007, 2008a, 2009a, 2009b, 2011a, 2012a, 2014a, 2015a, 2018).

Általában az uráli nyelvek demográfiai helyzetével, veszélyeztetettségével foglalkozik néhány írásában Bakró-Nagy Marianne (Bakró 2014, Bakró et al. 2021), Kozmács István (2007, 2008), Maticsák Sándor (2014, 2021), Sipőcz Katalin (Sipőcz 2005, Sipőcz et al. 2007), Szij Enikő (2001, 2002) és Vigh-Szabó Melinda (2014).

Ha csak a rideg statisztikai adatokat nézzük, azt látjuk, hogy – sok más uráli néppel szemben – a **vogulok** és **osztjákok** létszáma 1989 óta folyamatosan növekszik, az osztjákoké 22 500-ról közel 31 ezerre, a voguloké 8 és fél ezerről 12 ezerre. Ezek azonban rendkívül csálóká adatok, nem való etnikai folyamatok következményei. A szibériai olajmezőkön élő kis népek ugyanis – cserébe ősi

lakóterületük elpusztításáért – (szerény) anyagi jutásokat élveznek, emiatt egyre többen vallják magukat az őslakosság képviselőinek, legalábbis papíron. A valós helyzetet ezzel szemben az anyanyelvhasználati mutatók tükrözik: az osztjákoknak már csak harmada, a voguloknak csak 8 (!) százaléka (kevesebb mint ezer fő) beszéli (pontosabban: beszélt 2010-ben) anyanyelvét, tehát közöttük szinte teljesen végbement már a nyelvváltás. Az orosz dominanciát jól tükrözi az is, hogy a Hanti-Manysi Anutonóm Körzetben az őslakosok aránya már csak 2%-ot tesz ki.

A magyar finnugristák közül az elmúlt két évtizedekben többen végeztek hosszabb-rövidebb terepmunkát az obi-ugorok körében. Csepregi Márta a szurguti osztjákoknál gyűjtött (l. Csepregi 2003, 2013, Csepregi – Onina 2011), Ruttkai-Miklán Eszter több évig élt a színjai osztjákoknál (l. Ruttkai-Miklán 2001, 2013), s többször járt terepen Sipőcz Katalin, Bíró Bernadett (l. Sipőcz – Bíró 2006, 2007, 2009, 2015, 2017) és Horváth Csilla, aki elsősorban manysi nyelvtechnológiai kérdésekkel foglalkozik (Horváth 2012, 2016a, 2016b, 2017).

Szintén Szibériában, a szamojédok körében végzett többször terepmunkát Várnai Zsuzsa, aki elsősorban a Tajmir-félszigeten élő nganaszanok nyelvi helyzetéről írt több tanulmányt. A **nganaszan** is erősen veszélyeztetett nép és nyelv, a 2010-es népszámláláson kevesebb mint 900 fő vallotta magát e néphez tartozónak. Egészen megdöbbentőek az anyanyelvhasználatra vonatkozó adatok: 2002-ben még a népesség 60%-a ismerte anyanyelvét, 2010-re ez az arány mindössze 15%-ra (!) csökkent (Várnai 2012, 2013, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021, Várnai – Dobzsanszkaja 2012, 2013, Várnai – Hámori 2021).

Lényegesen kevesebb nyelvpolitikai írás született a **permi** és **volgai** népekről. A votjákokról Salánki Zsuzsa (2009), a permjákokról Oszkó Beatrix és Larisza Ponomareva (2013), a cseremiszekekről Németh Szilvia (2010, 2011), a mordvinokról Zaicz Gábor (2001, 2003) írt az elmúlt két évtizedben.

Természetesen nemcsak az oroszországi, hanem a skandináviai és a baltikumi finnugor kisebbségek helyzete is érdekli a magyar kutatókat. Duray Zsuzsa többször járt kutatóúton a finnországi Enontekiö és Sodankylä **lappok** lakta térségében, ahol elsősorban az őslakosok nyelvi attitűdjeit vizsgálta egy évtizedes követéses eljárás során, illetve a nyelvi tájkép és a vizuális nyelvhasználat jellegzetességeit írta le (Duray 2005, 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2014d, 2015, 2016, 2018). Nagyon érdekes az a vizsgálat, amit három eltérő helyszínen, de kisebbségi sorban élő uráli népek körében végeztek Enontekiöben, Dugyinkában és Hanti-Manszijszkban (Horváth – Várnai – Duray 2017).

A **kvének** Észak-Norvégia Finnmark és Tromsø megyéiben élnek. A norvég állam 1998-ban nemzeti kisebbségi nyelvnek, 2005-ben pedig kisebbségi nyelvnek ismerte el a kvént. Finn népesség a 16. századtól folyamatosan vándorolt be Észak-Norvégiába, elsősorban gazdasági okokból. A kvén a finn peräpohjai nyelvjárásához és a meänkielihez áll közel. A becslések szerint manapság 10-15

ezer fő vallhatja magát kvénnek, közülük 8-10 ezren beszélnek a kvént. Ma a revitalizációs törekvések hatására emelkedik a kvén presztízse, egyre többen tartják önálló nyelvnek. Finnországban egyre több kutató foglalkozik a kvénnel, hazánkban viszont egyelőre nem került be a kutatási témák közé, egyedül Takács Judit írt róluk néhány tanulmányt (Takács 2015, 2016, 2020).

Hasonlóan mostoha hazánkban a meänkieli kutatottsága. A meänkieli 2000 óta hivatalos nemzeti kisebbségi nyelv Svédországban, a Tornio folyó völgyében, ez voltaképpen nem más, mint az 1809-es haminai békekötés eredményeképp az újonnan meghúzott határ svéd oldalán rekedt finnek nyelve. Beszélőinek számát 40–70 ezer közé teszik. A meänkieli egyik legfőbb szakértője Molnár Bodrogi Enikő, a kolozsvári egyetem tanára (l. még Lőrincz 2017).

Az 1991 óta független Észtország lakosainak 25%-a, 321 ezer fő orosz ajkú. A balti nyelvpolitika legnagyobb kérdése az oroszokhoz, az orosz nyelvhez való viszony. 1988-ban lett az észt hivatalos nyelv, 1989-ben jelent meg az a nyelvtörvény, amely szerint a közhivatalnokoknak négy éven belül meg kell tanulniuk észtül. Az 1995-ös, azóta többször megújított nyelvtörvény szerint állampolgárságot az kaphat, aki leteszi az észt nyelvvizsgát. Az észt nyelvpolitikával foglalkozik Pomozi Péter 2011-ben megjelent könyve: *Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell*. (l. még Pomozi 2009, 2014).

3. Az orosz–finnugor kétnyelvűség kutatásában elsőként Janurik Boglárka munkásságát kell említenem, aki számos – javarészt idegen nyelvű – tanulmányában a mordvin–orosz kódváltás kérdéseit vizsgálja (Janurik 2009, 2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2013a, 2013b, 2015, 2016a, 2016b, 2018). Salánki Zsuzsa és Horváth Laura a votják–orosz (Salánki 2004, 2008a, 2008b, 2,13, 2015, 2018, Salánki – Jegorov 2016, Salánki – Kondratyeva 2018; Horváth 2018a, 2018b), Oszkó Beatrix (Larisa Ponomarevával) a permják–orosz, Sipos Mária, Csepregi Márta és Németh Szilvia az obi-ugor–orosz nyelvi kapcsolatokkal foglalkozik.

2018-ban Csepregi Márta és Salánki Zsuzsa szerkesztésében jelent meg *A többnyelvűség dinamikája. A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben* c. kötet, amely hat írást tartalmaz (a magyar szerzők, a szerkesztőkön kívül: Horváth Laura, Németh Szilvia, Pachné Heltai Borbála, Pomozi Péter és Karácsony Fanni). Több, e témába vágó tanulmány jelent meg a *Nyelvelmélet és kontaktológia* kiadványsorozatban is.

4. Az oroszországi finnugor nyelvek túlélésének egyik záloga a nyelv presztízsének emelése. Ennek egyik fontos területe a **szaknyelvek** szókincsének kidolgozása és elterjesztése. Sajnos, az eddigi próbálkozások csak részben hoztak eredményeket. Schmidt Éva erőfeszítései a hantik oktatására korai halála miatt megszakadtak. Zaicz Gábor két mordvin nyelvessel közösen készített, Szaranszkban megjelentetett nyelvészeti terminológiai kisszótára (Butilov – Sirmankina – Zaicz

2015) nem gyökeresett meg az oktatásban. Ugyanakkor egyre nagyobb számban jelennek meg monográfiák a kisebb finnugor nyelveken, nagyszámú terminológiai innovációval. Szép eredményekkel kecsegtet Pusztay János *Terminologia Scholaris* c. projektje. Pusztay a nyelv megújítása egyik legfőbb eszközének az általános iskolai szaknyelvek megteremtését látja. A programban zürjén, votják, cseremis, erza és moksa nyelven készültek el az irodalom, nyelvtan, történelem, társadalomismeret, matematika, kémia, fizika, biológia, informatika és földrajz szaknyelvi kisszótárai, szójegyzékei, anyanyelvi tudósok közreműködésével. Pusztay János az 50 szójegyzék anyagát öt orosz és egy német nyelvű kötetben (Pusztay 2013–15; 2015b) szisztematikusan feldolgozta, jelentés és eredet szempontjából elemezte a szókincsét, s számos javaslattal is él, az orosz szavak helyett milyen megfeleléseket lehetne létrehozni (l. még Pusztay 2008b, 2009c, 2011b, 2012b, 2014b, 2015c, 2016).

Az elmúlt évtizedekben a finnugor nyelvészeti kutatásokban jelentős változások mentek végbe. A Szovjetunió megszűnése után megnyíltak a határok, egyre több lehetőség adódik az élőnyelvi kutatásokra, ezek a szociolingvisztika, a kétnyelvűség-kutatás, a nyelvpolitika felé nyitnak teret. Az oroszországi finnugor nyelvek egy része a következő időszakban a kihalás szélére sodródik, ezért nagyon fontos feladatunk az adatmentés. Nem tudjuk, meddig tart az orosz–ukrán háború, és milyen következményeket hoz majd a békekötés, de az valószínűnek látszik, hogy a következő időszakban nem lesz lehetőség terepmunkára. Ez még inkább felértékeli az elmúlt évek élőnyelvi kutatásait.

Maticsák Sándor

Irodalom

- BAKRÓ-NAGY MARIANNE 2014: Kell-e beszélünk a nyelvi veszélyeztetettségről? Magyar Tudomány 175/9: 1038–1046.
- BAKRÓ-NAGY MARIANNE – OSZKÓ BEATRIX – SIPOS MÁRIA – VÁRNAI ZSUZSA 2021: A nyelvi veszélyeztetettségről közérthetően: az INNET projekt. In: A korpusznyelvészettől a neurális hálókig. Köszöntő kötet Várad Tamás 70. születésnapjára. Bp. 67–80.
- BUTILOV, NYIKOLAJ – SIRMANKINA, RAISZA – ZAICZ, GÁBOR [Бутилов, Николай – Ширманкина Раиса – Заиц, Габор] 2015: Мордовско-русский, русско-мордовский пробный словарь лингвистических терминов. Саранск.
- CSEPREGI MÁRTA 2003: A kislétszámú őslakos északi népek hagyományos kultúrájának megőrzése és a fenntartható fejlődés problémái. Finnugor Világ 8/3: 35–42.
- CSEPREGI, MÁRTA 2013: Влияние культуры на язык в Северо-Западной Сибири. Этнические миры и культурные универсалии. Саранск, 2013. 212–219.

- CSEPREGI MÁRTA 2018: Cseppben a tenger: Esettanulmány a szurguti hanti nyelvi helyzetről. In: Csepregi Márta – Salánki Zsuzsa (szerk.), A többnyelvűség dinamikája. Budapest. 13–30.
- CSEPREGI MÁRTA 2019: Kontaktusjelenségek az észak-nyugat-szibériai nyelvi areában. Nyelvelmélet és kontaktológia 4. Budapest–Piliscsaba. 77–102.
- CSEPREGI MÁRTA – ONINA, SOFIA 2011: Observations of Khanty Identity: the Synya and Surgut Khanty. Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities. Helsinki. 341–358.
- DURAY ZSUZSA 2005: A számik (lappok) nyelvi kapcsolatainak alakulása Finnországban. Nyelvtudomány 1: 91–103.
- DURAY ZSUZSA 2013: Nyelvi attitűdök Enontekiö és Sodankylä beszélőközösségeiben. Nyelvtudomány 5–6: 55–86.
- DURAY, ZSUZSA 2014a: On a longitudinal study of Finnish-Sami language change in Northern Sami speech communities in Finland (2002–2012). Studies in European Language Diversity 34: 57–72.
- DURAY, ZSUZSA 2014b: La situation des Sames du nord dans les communautés d'Enontekiö et de Sodankylä en Finlande. Études Finno-ougriennes 46: 169–197.
- DURAY, ZSUZSA 2014c: Attitudes in a Minority Language Context: The Case of Sodankylä and Enontekiö. FUM 38: 35–57.
- DURAY ZSUZSA 2014d: Nyelvi attitűdök kisebbségi közösségben: Sodankylä és Enontekiö. NyK 110: 149–170.
- DURAY, ZSUZSA 2015: Changes in the norms of language use and language attitudes in Enontekiö. FUD 22: 29–46.
- DURAY ZSUZSA 2016: Az északi számi vizuális nyelvhasználat a finnországi Hettában. FUD 23: 35–56.
- DURAY, ZSUZSA 2018: If you don't speak the language, you're excluded. You're a tough one, so to say.: Conceptions of being a Sámi today as reflected in interviews on language and identity with Sámi people in Enontekiö, Finland. FUM 42.
- HORVÁTH CSILLA 2012: A nyelvi kontaktusok hatása a manyisi revitalizációs törekvésekre. VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia. Budapest. 62–68.
- HORVÁTH CSILLA 2016a: Hanti-mansijszki nyelvi tájkép. FUD 23: 69–85.
- HORVÁTH CSILLA 2016b: A manyisi örökségnyelv oktatási kísérletei és eredményei. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 28: 295–306.
- HORVÁTH, CSILLA 2017: The Mona Lisa of Khanty-Mansiysk: Expanded urban linguistic landscape from Siberia: written and visual, online and offline. Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 7. Novi Sad. 93–103.
- HORVÁTH, CSILLA – VÁRNAI, ZSUZSA – DURAY, ZSUZSA 2017: Visual multilingualism in the Arctic minority context of indigenous urban communities (Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk). JSFOu 96: 21–54.

- HORVÁTH, LAURA 2018a: Aspect and code-switching in Udmurt: the case of the Russian infinitive + Udmurt karini/kariškini. Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities. Helsinki, 2018. 77–111;
- HORVÁTH LAURA 2018b: Igei kódváltási stratégiák: Orosz igék, infinitívusok udmurt mátrixmondatokban. A többnyelvűség dinamikája. Bp. 2018. 33–77.
- JANURIK BOGLÁRKA 2009: Nyelvtani kódváltástípusok az erza–orosz kétnyelvűek beszédében. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi konferencia tanulmánykötete. Bp. 309–321.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2010a: Grammatical types of code-switching in the speech of Erzya–Russian bilinguals. Язык и общество в современной России и других странах. Москва. 456–460.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2010b: An emerging composite Matrix Language? CIFU-11/5: 175–179.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2011a: Mixed structures in Erzya–Russian code-switching data (signs of an emerging composite matrix language). Язык, литература и культура народов полиэтнического Урало–Поволжья. Joskar-Ola. 288–293.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2011b: Mixed structures in numeral phrases in the speech of Erzya–Russian bilinguals. Исследования по теоретической лингвистике: Материалы симпозиума «Смена парадигмы в венгерской лингвистической русистике». Debrecen. 127–141.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2013a: Code-switching in an Erzya–Russian bilingual variety: An “endangered” transitory phase in a contact situation. Responses to Language Endangerment. Amsterdam. 175–195.
- JANURIK BOGLÁRKA 2013b: Igei kódváltások az erza–orosz kétnyelvűek beszédében: A kevert kód kialakulásának jegyei az igei kategóriában. LINGDOK 12. Szeged. 115–138.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2015: The emergence of gender agreement in code-switched verbal constructions in Erzya-Russian bilingual discourse. Language Empires in Comparative Perspective. Berlin. 199–218.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2016a: Varieties of Erzya-Russian code-switching in Radio Vaygel broadcasts. Linguistic Genocide or Superdiversity. New and Old Language Diversities. Bristol. 91–107.
- JANURIK, BOGLÁRKA 2016b: The structural analysis of intrasentential code-switches in bilingual Erzya–Russian spoken discourse. Mordvin languages in the field. Helsinki. 341–361.
- JANURIK BOGLÁRKA 2018: Kongruencia és kódváltás. Erza–orosz kódváltásos adnominális birtokos szerkezetek nyelvtani szempontú vizsgálata. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 30: 165–190.
- KOZMÁCS ISTVÁN 2007: Kis nyelvek – kis népek: kétnyelvűség, nyelvi jogok – tartozik ez ránk? Kisebbségek és népcsoportok Európája. Pilisvörösvár. 133–143.

- KOZMÁCS ISTVÁN 2008: A finnugrisztika adóssága és lehetőségei a kétnyelvűségkutatásban. Fordítás – Nyelv – Irodalom – Társadalom. Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok a fordításról. Nyitra. 81–86.
- MATICSÁK SÁNDOR 2006: Pusztay János, Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. NyK 103: 250–260.
- MATICSÁK SÁNDOR 2014: Finnugorok végveszélyben: A 2010-es oroszországi népszámlálás eredményei. Finnugor Világ 19/1: 13–22.
- MATICSÁK SÁNDOR 2021: Az uráli népek és nyelvek helyzete Oroszországban. In: Uő, A magyar nyelv eredet és rokonsága. Bp. 317–328.
- NÉMETH SZILVIA 2010: A nyelvújítás Mariföldön: aktuális problémák és megoldási kísérleteik. Ti és mi. Alkalmazott nyelvészet és interdiszciplinaritás. Bp. 115–127.
- NÉMETH SZILVIA 2011: A nyelvvel foglalkozó mari értelmiség és az egységes irodalmi norma. A pszicholingvisztikától a beszédtechnológiáig. Tanulmányok az alkalmazott nyelvészet hagyományos és új témaköreiből. Bp. 88–96.
- NÉMETH SZILVIA 2013: A manysi információstruktúrát kódoló konstrukcióinak egyik csomópontja. Grammar and context III. Bp. 215–226.
- NÉMETH SZILVIA 2018: A manysi kódváltások osztályozása. A többnyelvűség dinamikája. Bp. 81–113.
- OSZKÓ, BEATRIX – PONOMAREVA, LARISZA 2010a: О воздействии русского языка на коми-пермяцкую грамматику Современный русский язык: функционирование и проблемы преподавания. Bp. 101–107.
- OSZKÓ BEATRIX – PONOMAREVA, LARISZA 2010b: Orosz hatások a komi-permjákban Nyelvelmélet és kontaktológia. Piliscsaba. 127–147.
- OSZKÓ, BEATRIX – PONOMAREVA, LARISZA 2011: Русские заимствования в коми-пермяцком языке: на материале школьного двуязычного словаря. Vestnik sovremennij russkij jazik 25: 112–116.
- OSZKÓ BEATRIX – PONOMAREVA, LARISZA 2013: A komi-permják nyelv és a média. Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia előadásából. Bp. 501–518.
- POMOZI PÉTER 2009: Nyelvvideológia és attitűdök a vörui irodalmi nyelv tervezése során. Nyelvvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Nyitra. 301–308.
- POMOZI PÉTER 2011: Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell. Szombathely.
- POMOZI PÉTER 2014: Terminológia és nyelvtervezés: Az észt modell tanulságai. In: Veszelszki Ágnes–Lengyel Klára (szerk), Tudomány, technolektus, terminológia. Éghajlat Könyvk. Budapest. 47–53.
- PUSZTAY JÁNOS 2004: Nyelvfejlés – az etnikai kihalás ellenszere (Helyzetkép az oroszországi finnugor népekről). A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II. Bp. 101–105.
- PUSZTAY JÁNOS 2007: Linguistic Future of the Finno-Ugric and Samoyedic Nations West and East of the Ural Mountains in the Russian Federation. Eurasian Studies Yearbook 79: 37–58.

- PUSZTAY JÁNOS 2008a: Размышления о будущем финно-угорских языков в Российской федерации. Финно-угорский мир 1: 30–32.
- PUSZTAY JÁNOS 2008b: A terminológia mint a nyelv megmaradásának feltétele: Az oroszországi finnugor nyelvek helyzete. Magyar Terminológia 1/2: 205–216.
- PUSZTAY JÁNOS 2009a: Über die finnisch-ugrischen Völker der Russischen Föderation. Humboldt Nachrichten 31: 21–25.
- PUSZTAY JÁNOS 2009b: Anyanyelv és kultúra Potemkin-falvai: Az oroszországi finnugor népek példáján. Moldvai csángók és a változó világ. Bp. 11–18.
- PUSZTAY JÁNOS 2009c: A terminológia szerepe a nyelvek fennmaradásában. A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada. Maribor. 91–96.
- PUSZTAY JÁNOS 2011a: Двухязычие – бич или благословение? Финно-угорский мир 7/1: 8–10.
- PUSZTAY JÁNOS 2011b: Az iskola és a terminológia mint a nyelvi sokszínűség megőrzésének eszköze. Magyar Tudomány 172/10: 1164–1172.
- PUSZTAY JÁNOS 2012a: Kétnyelvűség – áldás vagy átok? Finnugor Világ 17/2: 11–18.
- PUSZTAY JÁNOS 2012b: A terminológia mint a nyelvmegőrzés feltétele. Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. XXI. MANYE. 29–31.
- PUSZTAY JÁNOS 2014a: Двухязычие – путь к одному одноязычию? Rodnoj jazyk v sovremennyh uslovijah dvujazychija. Sbornik materialov mezhdunarodnyj konferencii. Sziktivkar. 32–34.
- PUSZTAY JÁNOS 2014b: A komi nyelvű iskolai terminológiai szótárak néhány adata. Finnugor Világ 19/4: 19–21.
- PUSZTAY JÁNOS 2015a: Актуальные вопросы языковой ситуации в финно-угорских республиках РФ (взгляд со стороны). Язык и социум. Материалы межрегиональной научно-практической конференции. Joskar-Ola. 27–30.
- PUSZTAY JÁNOS 2015b: Состояние марийского языка (по данным школьной терминологии). Проблемы марийской и сравнительной филологии. Joskar-Ola. 52–58.
- PUSZTAY JÁNOS 2015c: Terminologie in finnisch-ugrischen Sprachen der Russischen Föderation: Ergebnisse des Projekts Terminologia scholaris. Badacsonytomaj.
- PUSZTAY JÁNOS 2016: Terminológia és nyelvmegőrzés. Magyar Nyelvőr 140/2: 248–251.
- PUSZTAY JÁNOS 2018: The Future of the Finno-Ugric Languages of Russia. Przegląd Rusycystyczny 2: 79–98.
- PUSZTAY JÁNOS 2013–2015: Анализ словарей школьной терминологии эрзянского/мокшанского/марийского/удмуртского/коми языка. Badacsonytomaj.
- RUTTKAY-MIKLIÁN, ESZTER 2001: Survival and revival in Iugra. Nationalities Papers 29/1: 153–170.
- RUTTKAY-MIKLIÁN, ESZTER 2013: La situation du khanty au début du XXIe siècle: Données et réflexions de près et de loin. Études Finno-ougriennes 45: 203–229.
- SALÁNKI ZSUZA 2004: Nemzedékek nyelvsajátítása a mai udmurt nyelvközösségben. Permiek, finnek, magyarok. Írások Szíj Enikő 60. születésnapjára. Bp. 2004. 342–346.

- SALÁNKI ZSUZSA 2008a: Igekölcsonzás a mai beszélt udmurt nyelvben. *Navigare humanum est...*, 2008. 182–185.
- SALÁNKI ZSUZSA 2008b: Egy jelzős szerkezet megítélése a mai udmurt beszélőközösségben. *Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére*. Bp. 2008. 679–682.
- SALÁNKI ZSUZSA 2009: Nyelvi attitűdök egy oroszországi finnugor beszélőközösségben. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. 15. Élőnyelvi konferencia tanulmánykötete. Budapest – Dunaszerdahely. 293–301.
- SALÁNKI ZSUZSA 2013: Nyelvi változók oroszországi finnugor nyelvekben: néhány vizsgálati lehetőség az udmurt nyelv alapján. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában : válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia előadásaiból*. Bp. 518–533.
- SALÁNKI, ZSUZSA 2015: The bilingualism of Finno-Ugric language speakers in the Volga Federal district. *Language Empires in Comparative Perspectives*. Berlin, 2015. 2237–2264.
- SALÁNKI ZSUZSA 2018: Vizuális nyelvhasználat egy oroszországi finnugor beszélőközösségnél – a látható udmurt nyelv. *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Sepsiszentgyörgy. 99–109.
- SALÁNKI ZSUZSA – JEGOROV, A. 2016: Udmurt gyermeknyelv: hallhatunk még ilyet?: Nyelvújítás és nyelvi veszélyeztetettség a sztenderd tükrében. *Standard – nem standard. Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek. 191–200.
- SALÁNKI ZSUZSA – KONDRATYEVA, NATALIA 2018: Interferencia és kódváltás a mai udmurt beszélt nyelvben. *A többnyelvűség dinamikája*. Bp. 165–208;
- SALÁNKI ZSUZSA – KONDRATYEVA, NATALIA 2019: Morphosyntactic interference in the Udmurt-Russian bilingualism *Ежегодник финно-угорских исследований*. Ижевск. 380–389.
- SIPOS MÁRIA 2006: A hanti újságírás nyelve. *FUD 13*: 103–117.
- SIPOS, MÁRIA 2007: On the Possibilities of Revitalizing Synya Khanty. *Vital Voices. Endangered Languages and Multilingualism. Proceedings of the Tenth FEL Conference*, 2007. 95–99.
- SIPOS MÁRIA 2011: Kontaktusjelenségek és etimológia. *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*. Szeged. 211–220.
- SIPOS MÁRIA 2020: A többségi nyelv mint az értékelés, pontosítás, javítás nyelve. *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*. Nagyvárad. 49–60.
- SIPÓCZ KATALIN 2005: www.perepis2002.ru – A 2002-es oroszországi népszámlálás uráli népekre vonatkozó főbb adatai. *Finnugor Világ* 10/2: 23–27.
- SIPÓCZ KATALIN – BÍRÓ BERNADETT 2006: Manysiul ma? *Nyelvtudomány 2* [2006]: 21–35.
- SIPÓCZ, KATALIN – BÍRÓ, BERNADETT 2007: In Mansi – today? *Language and Identity in the Finno-Ugric World. Proceedings of the Fourth International Symposium on Finno-Ugric Languages*. Groningen, xxx.
- SIPÓCZ, KATALIN – BÍRÓ, BERNADETT 2009: Language shift among the Mansi. *Variation in Indigenous Minority Languages*. Philadelphia – Amsterdam. 321–346.

- SIPÓCZ KATALIN – BÍRÓ BERNADETT 2015: Nyelvcseré a manysiknál. *Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény*. Nyitra, 2015. 259–278.
- SIPÓCZ KATALIN – BÍRÓ BERNADETT 2017: Manysi nyelvről – manysi nyelven. *Élőnyelvi kutatások és a dialektológia*. Bp. 283–293.
- SIPÓCZ, KATALIN – DURAY, ZSUZSA – SIPOS, MÁRIA – VÁRNAI, ZSUZSA – WAGNER-NAGY, BEÁTA 2007: The Current Sociolinguistic Situation of some Uralic Peoples. *Minority Languages*. 11th International Conference ICML 2007. Bp.
- SZÍJ ENIKÓ 2001: Az oroszországi finnugor népek történelme és jelenlegi helyzete. *Finnugor kalauz*. Bp. 36–46.
- SZÍJ ENIKÓ 2002: Etnodemográfiai folyamatok a finnugor régiókban. *Finnugor Világ* 7/1: 38–41.
- TAKÁCS JUDIT 2015: A kvének mai nyelvpolitikai helyzetéről. *FUD 22*: 255–278.
- TAKÁCS JUDIT 2016: A kvén revitalizáció legújabb lépései. *FUD 23*: 245–264.
- TAKÁCS JUDIT 2020: A kvének önreprezentációja és identitáskonstrukciója. *Performa 11*. Paper 6.
- VÁRNAI, ZSUZSA 2012: Языковая ситуация у самодийских народов Сибири. *Таймырские Чтения*. Норильск.
- VÁRNAI, ZSUZSA 2013: Этническая идентичность и этнолингвистическая витальность коренных народов Таймыра: методические подходы к пилотному исследованию. *Социально-Экономические и этнокультурные проблемы Севера и Сибири как объект изучения современной науки*. Норильск. 133–136.
- VÁRNAI, ZSUZSA 2016: Малые языки в процессе урбанизации: Сравнительное исследование городского многоязычия в Арктических аборигенных сообществах. *Таймырские Чтения*. Норильск. 32–37.
- VÁRNAI ZSUZSA 2018: Kisebbségi nyelvek az urbanizáció folyamatában. *A városi többnyelvűség összehasonlító vizsgálata sarkkörü őshonos közösségekben – Dugyinka. Kétnyelvűség – hátrány vagy esély? Újvidék*. 99–108.
- VÁRNAI ZSUZSA 2019: Сувениры Севера. *Őslakos közösségek reprezentációja a tajmiri közösségi médiában*. *FUD 26*: 277–292.
- VÁRNAI ZSUZSA 2020: Identitásjáték: Az etnikus identitás összetevőinek vizsgálata arktikus népeknél. *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*. Nagyvárad. 41–48.
- VÁRNAI ZSUZSA 2021: Ki vagyok én? *Őslakos identitás sarkvidéki városi közösségekben. Szociolingvisztikai interjúk Dugyinkában I. Alkalmazott Nyelvtudomány 21/1*.
- VÁRNAI, ZSUZSA – DOBZSANSZKAJA, O. 2012: О состоянии и современной сфере использования языков коренных народов Таймыра: социоллингвистическое исследование. *Таймырские Чтения*. Норильск. 22–36.
- VÁRNAI, ZSUZSA – DOBZSANSZKAJA, O. 2013: Современная социоллингвистическая ситуация у малочисленных народов. *Социально-Экономические и этнокультурные проблемы Севера и Сибири как объект изучения современной науки*. Норильск. 2013. 136–141.

- VÁRNAI, ZSUZSA – HAMORI, ÁGNES 2021: „Сувениры Севера” Minority identity and discourse. Uralic studies, languages, and researchers. Proceedings of the 5th Mikola Conference. Szeged. 201–227.
- VÍGH-SZABÓ MELINDA 2014: Nyelvertervezés és online kommunikáció – finnugor nyelvek a 21. században. FUD 21: 183–201.
- ZAICZ GÁBOR 2001: A mordvinok – egy nép, két nyelv? Finnugor kalauz. Bp. 137–142.
- ZAICZ, GÁBOR 2003: Policies for the unification of the Mordvin language. Proceedings of the XIIIth Conference of the Finno-Ugric Studies Association of Canada. Vancouver. 147–154.

Rövidítések

FUD = Folia Uralica Debreceniensia, Debrecen, 1989–.

NyK = Nyelvtudományi Közlemények, Pest, 1862–.

Diákkonferencia Prágában

Első alkalommal az IFUSCÓ¹¹-n

Az idei évben a cseh főváros, Prága szolgált az IFUSCO, azaz a finnugrisztikával foglalkozó diákok nemzetközi konferenciájának helyszínéül. A rendezvényre ezúttal május 23-a és 27-e között került sor, a résztvevők között pedig a számos finnugor nyelvű népen túl más nációk is képviseltették magukat, a konferencia nemzetközi és multikulturális jellege tehát nagyon is tapintható volt.

Az első napon az ismerkedésé volt a főszerep – mind a várossal, mind pedig egymással. A résztvevők többsége ugyan a korábbi évek rendezvényeiről többnyire már ismerte a társaság magját, a közeg viszont nagyon befogadó volt, a beilleszkedés tehát azoknak is könnyen ment, akik hozzánk hasonlóan első ízben vettek részt IFUSCÓ-n. A rendezvény szakmai része mellett ugyanis fontos funk-

ciója a konferenciának a közösségépítés, a cél azoknak a fiataloknak az összefogása, akik érdeklődnek a finnugor nyelvek és népek iránt.

A konferencia ugyanis nem csupán nyelvészeti jellegű, a 24-étől kezdődő előadások idén a következő tematikus blokkokat fedték le: nyelv és kultúra; kultúra; irodalom; nyelv; nyelv, kultúra és történelem; kultúra, történelem, népek és politika; nyelv és nyelvpolitika, de néhány átfogóbb, nagyobb lélegzetvételű előadás is elhangzott az egyébként maximum húsz perces diákprezentációk között. A négy nap alatt szó esett többek között a magyar- finn testvérvárosi kapcsolatokról, az északnordvég dialektusokban kimutatható számi és kven hatásról, az udmurt népi hagyományok identitásmegerősítő szerepéről, a finn nyelv megerősítő partikuláinak szemantikájáról, a vót elnevezés néphez kötésének problematikájáról, de még a magyar turanizmusról is. Változatosság tehát volt bőven, és nemcsak a témákat tekintve, hanem nyelvileg is. Az IFUSCO egyik általános szabálya ugyanis – a megértést elősegítendő –, hogy minden előadónak különböző nyelvet kell használnia az absztraktjában, a diasorán, illetve az élő beszédben. Így az, aki például angolul nem tudott, de oroszul igen, nem kellett, hogy értetlenül üljön egy angolul tartott előadáson, hogyha a prezentáló a diáin például az orosz nyelvet használta. A leggyakrabban hallott nyelvek az angol és az orosz voltak, de többek között magyarul, finnül, udmurtul és mariul is voltak előadások.

Az előadások a 24-ei napon még két külön teremben zajlottak párhuzamosan a prezentálók magas számából adódóan, a hét hátralévő részében viszont már csak egy teremben folyt a munka. A több, mint negyven előadást összesen közel hetven résztvevő hallgatta, igaz, egy részük csak online formában. Ez volt ugyanis az első IFUSCO, amelyet újra személyes jelenléttel tartottak meg. A legutóbbi ilyen alkalom a 2019-es bécsi konferencia volt, mivel a 2020-ban Rigában megrendezendő eseményt a koronavírus-járvány miatt egy évvel elhalasztották, és tavaly is csak online formában valósulhatott meg. Az online konferenciák nyújtotta lehetőségeket viszont a szervezők az idei évben is kihasználták, ezáltal pedig az is részt tudott venni, akinek nem volt lehetősége eljutni Prágába.

Mondanunk sem kell, hogy a személyes jelenlét sokkal intenzívebb részvételt jelentett, hiszen a közösségi esteken csak így volt mód részt venni. A társaság maga ugyanis minden este összegyűlt az óváros egyik pazar kávézójában vagy sörözőjében, hogy eszmét cseréljen, és a legkülönbébb finnugor nyelveken fakadjon dalra. Ezek az alkalmak a csütörtöki „ugri-mugri” est során érték el csúcspontjukat, amikor is többen saját zenei programmal örvendeztették meg a társaságot. A finn népdaloktól kezdve az élőzenés moldvai táncházig mindenféle muzsika elhangzott, de egyéb közösségépítő programokon is részt lehetett venni, az értékes személyes beszélgetésekről nem is beszélve.

A rendezvény május 27-én, pénteken ért véget, egy – sajnos esőben történő, ám egyébiránt igen kiváló –, a várnegyedtet felfedező kirándulással, melyet egy közös vacsora követett egy szintén kitűnő étteremben. Összességében nagyon

¹¹ IFUSCO = International Finno-Ugric Students' Conference (Nemzetközi Finnugor Diákkonferencia)

pozitív élményekkel távoztunk, melyet egyrészt magának a festői helyszínnek, másrészt pedig a barátságos és inspiratív tudományos közegnek köszönhetünk. A rendezvény egyedülálló hangulata és a szakmai nívó biztosan visszacsábít még bennünket, úgyhogy jövőre Turkuban találkozunk!

Béres Mátyás, Vojter Kitti

* *
* *

Beszámoló az IFUSCO-n való részvételemről

2022 májusában a Prágában megrendezett Nemzetközi Finnugor Diák-konferencián (International Finno-Ugric Students' Conference – IFUSCO XXXVII.) vettem részt. A konferencián több finnugor nyelven, valamint angolul, németül, csehül és oroszul hangzottak el az előadások.

Előadásomat május 24-én tartottam a *Nyelvészet és kultúra* szekcióban, amelyben főleg az udmurt nyelvről és kultúráról beszélünk, a nyelv problémáit tárgyaltuk. A bemutatott előadásom témája: *Az idő konceptualizálódása az udmurt nyelvben*. Az előadásom célja az idő konceptualizálásának elemzése az udmurt nyelvben, valamint az idő fogalomhoz kapcsolódó kognitív metaforák bemutatása és vizsgálata volt. Bemutattam, hogyan konceptualizálódik az idő az udmurt nyelvben, milyen típusú az időorientáció, és az időhöz kapcsolódó fogalmi metaforákat is tárgyaltam: AZ IDŐ MOZGÁS (AZ IDŐ MÚLÁSA EGY TÁRGY MOZGÁSA, AZ IDŐ MÚLÁSA A MEGFIGYELŐ MOZGÁSA), AZ IDŐ PÉNZ, AZ IDŐ ÉLŐLÉNY, AZ IDŐ MADÁR, AZ IDŐ SZUBSZTANCIA, AZ IDŐ ESZKÖZ. Beszéltem ezen metaforák univerzalitásáról és nyelvspecifikus jegyeiről is. Előadásom után érdekes kérdéseket és pozitív visszajelzéseket kaptam.

A konferencia majdnem egy hétig tartott, ezért különböző témájú előadásokat hallgathattam, főleg a nyelvészetről, a kultúráról, irodalomról, amelyek a disszertációm megírásában is segítenek. Az előadások sorrendje jó volt, ezért a számomra hasznos előadásokat meg tudtam hallgatni.

Az előadásokon kívül nagyon érdekesnek tartottam a konferenciának a kulturális részét is. Például, minden este egy ún. *Social evening-et* tartottak, ahol a résztvevők ismerkedhettek, beszélgethettek, énekelhettek. Mivel vannak ismereteim a mari nyelvről, az *Introduction to Mari* című órán is részt vettem. A konferencia végén az *Ugri-Mugri* kulturális estét rendezték meg, ahol minden delegációnak lehetősége volt bemutatkozni énekelve-táncolva-játszva. A szervezők szerveztek egy kirándulást is, körbevezettek a városban, Prága látnivalóit mutatták meg.

Köszönöm a Reguly Társaságnak a támogatást. Remélem, hogy a konferencián szerzett ismereteim segítenek további kutatói pályámon.

Romanova Marina

Még egyszer Sajnovicsról

Az elmúlt években a *Demonstratio* megjelenésének 250. évfordulója alkalmából a *Finnugor Világ* több cikket is közölt Sajnovicsról, Hellről, a műről és az évforduló kapcsán rendezett eseményekről. Lásd 2019/4, 2020/1, 2020/2 és 2021/4 számunkat. Lapunk előző számában (47. l.) pedig a most ismertetendő kötet bemutatójáról számoltam be.

Ez a szépkiállítású könyv 2021-es évszámmal jelent meg. A szép nyomdai kivitelezés a *Pytheas könyvmanufaktúrájának* köszönhető. Idemásolom a fontos információkat tartalmazó címlapot: **A KOPPENHÁGAI DEMONSTRATIO. SAJNOVICS JÁNOS, BIZONYÍTÁS: A MAGYAR ÉS A LAPP NYELV AZONOS. 1770.** A koppenhágai kiadás hasonmása magyar fordítással. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa fordítása tanulmányokkal, különféle mutatókkal. Szerkesztő: Szíj Enikő (Bibliotheca Regulyana 7).

Ami az előzményeket illeti, bizonyára sokan tudják, hogy a *Demonstratio* első, latin nyelvű kiadása 1770 áprilisában jelent meg Koppenhágában. Még ugyanabban az évben, ugyanott megjelent a mű dán nyelvű fordítása is. Sajnovicsék hazaérkezése után 1770-es évszámmal (valójában 1771-ben) Nagyszombatban megjelent latinul a részben átdolgozott és bővített második kiadás. 1968-ban az Indiana University híres sorozatában megjelent a nagyszombati kiadás faksimiléje, 1972-ben pedig Wiesbadenben a mű német fordítása. A nagyszombati kiadás magyar fordítása 1994-ben látott napvilágot Budapesten Vladár Zsuzsa fordító és Szíj Enikő szerkesztői munkájának köszönhetően.

A mostani kiadás tehát a koppenhágai változat reprintjét és fordítását tartalmazza fontos tanulmányokkal és különféle mutatókkal kiegészítve. A kötet felépítése: Szíj Enikő írása (*Sajnovics, Hell Koppenhágában – menet-jövet* 7–35), C. Vladár Zsuzsa tanulmánya (*A koppenhágai Demonstratio, és ami utána történt* 37–80), eltérések a két kiadás szövegében latinul (81–86) és magyarul (87–93). A koppenhágai *Demonstratio* magyar fordítása (95–191), a fordító jegyzetei (192–196), a hasonmás (199–292), személyek és művek az első (293–302) és a második (303–305) kiadásban, irodalomjegyzék (307–312) és névmutató (315–322).

Szíj Enikő talán kedvescsinálónak szánt bevezetésében főleg az általa 1990-ben kiadott *Napló*-ból¹² idéz. Főleg a dán királlyal kapcsolatos passzusokat, továbbá hogyan töltötték az időt Koppenhágában, mennyire szerették a zenét stb. A napló-idézetek közé ismétlések is becsúsztak. Így például kétszer szerepel a 680716-i bejegyzés, először a 24., majd rögtön utána a 25. lapon. Bár kétségtelen, hogy itt fontos eseményről van szó, ugyanis ekkor kapták a Leem-féle lapp nyelvtant és

¹² Sajnovics naplója 1768-1769-1770. ELTE Budapest, 1990.

szótárt. A dán királlyal való 700208-i találkozás háromszor is szerepel, a 13., a 19. és a 20. lapon.

Ezeknél az apró észrevételeknél fontosabb az a kérdés, hogy Hell tudott-e magyarul. Szíj Enikő Pinzger Ferencre hivatkozva azt állítja, hogy „igenis, tudott magyarul” (23. l.). Az idézőjel Szíjtől származik, vagyis mintha ezt Pinzger írta volna. Én azonban ilyen kijelentést Pinzger művében nem találtam. Monográfiája X. fejezetében (*Hell mint történet- és néprajzíró* Pinzger I: 124–131) egyetlen egy lábjegyzetben szól Hell magyartudásáról. Ezt szó szerint idézem: „Ha Hell nem tudott volna magyarul, a Demonstratio valószínűleg ezt hozná föl a munkalevezetés okául, de ilyesmire egy árva szóval sem hivatkozik. De eltekintve más bizonyítékoktól már hozzászólásaiból és Sajnovicsnak adott utasításából is világos, hogy kellett neki magyarul tudnia.” Pinzger I: 124 (lábj.) Az idézetből világos, Pinzger feltételezte, hogy Hell tudott magyarul, de egyértelmű bizonyítéka nem volt rá. Hivatkozhatunk még Hell levelére P. Höllerhez, amelyben azt írja „Mira dei dispositio, quod socium linguae nostrae gnarum P. Sajnovics meae hujus expeditionis elegerim.” (Pinzger II:93.) Magyarul: „Csodálatos az Isten rendelkezése, hogy erre az expedícióra a *nyelvünket* ismerő P. Sajnovicsot választottam.” Ha Hell tökéletesen tudott volna magyarul, akkor mi szüksége lett volna Sajnovicsra? Mindezzel nem azt akarom állítani, hogy Hell, aki felnőtt korában vitathatatlanul magyarnak tartotta magát, egyáltalán nem tudott magyarul. A lőcsei és a kolozsvári években bizonyára felszedett valami magyartudást, de az a nyelvhasználat céljára aligha lehetett elegendő.

A fordító, C. Vladár Zsuzsa tanulmánya sok fontos kérdést tárgyal. Először a *Demonstratio* keletkezésével foglalkozik. Vitatja azt a véleményt, „hogy az expedíció már kezdettől a nyelvrokonságot is tisztázni akarta, és Hell ezért választotta a magyar anyanyelvű Sajnovicsot maga mellé” (42. l.). Abban feltétlenül igaza van, hogy mind Hell, mind Sajnovics felkészületlen volt a nyelvhasználatra. De a Vladár által is említett, Pilgram Antalnak szóló német nyelvű levél egyértelműen bizonyítja, hogy Hell már Bécsben tudott/hallott/olvasott a magyar – lapp nyelvrokonságról. Ebben ugyanis arra kéri bécsi helyettesét, hogy hozza felfedezésüket van Swieten udvari orvos tudomására, aki „megkért engem (mich ersuchet) ennek a kutatásnak az elvégzésére” (Hell levele Pilgramhoz 1769.04.05. Vardöböl Pinzger II: 68.)

Ami a P. Höllernek írt, már említett latin nyelvű levelet illeti, ízlés dolga, hogy a *Bone Deus* felkiáltást tényleg a váratlan felfedezés kifejezésének tartjuk, vagy egyszerű stilisztikai eszköznek. Nehezen hihető, hogy a *linguae nostrae gnarum* helyes fordítása 'a nyelvtudományban jártas' lenne. (Pinzger II: 93). Félrevezető az az állítás is, hogy „a mű megírására a visszaérkezés utáni 7 hónapos koppenhágai tartózkodás során került sor” (42. l.) Ugyanis Sajnovicsék 1769. október 17-én érkeztek vissza Koppenhágába és 1770. január 19-én Sajnovics már felolvasta a disszertáció első részét a Tudós Társaságban. Január elején tehát már az

egész mű kész lehetett. Ami azt jelenti, hogy a munka oroszánrészét Vardöben végezte el Sajnovics Hell buzdítására, az ő irányításával és segítségével.

A továbbiakban C. Vladár Zsuzsa a *Demonstratio* első kiadását elemzi, megállapítja, hogy a műben a természettudományos szemlélet érvényesült. Ezt mutatja a cím, illetve benne az *idem* 'ugyanaz' szó, amelyik matematikai műszó volt. „Noha a *Demonstratio* elméleti alapozó első fejezetében Sajnovics kifejtette, hogy az *idem* a hajdani, egykori azonosságra vonatkozik, és nem jelentheti a mostani teljes azonosságot, hiszen a nyelvek változnak, a cím mégis sok félreértésre és kritikára adott később okot” – írja a szerző (45. l.)

A mű szerkezete a később általánossá vált sémát követi: bevezetés (a kutatás célja) – módszerek – eredmények – megbeszélés (az eredmények értékelése). A mű felépítését egy szemléletes táblázatban is bemutatja a szerző (46–47. l.).

Ezt követően elemzi a Sajnovics által felhasznált forrásokat, az összevetett nyelvi jelenségeket, szól továbbá az első kiadás fogadtatásáról, majd részletesen összeveti a koppenhágai és a nagyszombati kiadást. A különbségeket táblázatban is összefoglalja, külön a latin nyelvű eredetiben (81–86 l.) és külön a magyar fordításban. (87–93 l.)

A változtatások általában rövidebb vagy hosszabb beszúrák, egy részük Helltől, más részük Sajnovicstól származik. Hell több levelet is küldött Bécsből Nagyszombatba Sajnovicsnak, mint a második kiadásból kiderül. A Hellre vonatkozó rövidebb betoldások célja Hell és az általa tervezett *Expediatio Litteraria* című nagyszabású (de soha el nem készült) tudományos mű előtérbe állítása. Ezeken kívül három hosszabb (több lapon) bővítés származik Helltől, illetve kapcsolható hozzá. Az első az az ötlete, hogy a lapp szavak és szövegek leírásához a magyar írásmódot kellene használni a Leem-féle lejegyzésmód helyett. Sajnovics el is készítette az új írásrendszert és a lapp származású Porsanger lelkésszel eszerint írta át Leem szótárát, de az új rendszert mégsem vezették be, és az átírt szótár kézírata is elkallódott.

A második a „kínai betét”. Sajnovics (Dem.1771/1994: 52) így adja elő Hell véleményét: „...a kínaiak az ősei vagy minden ázsiai népnek, sőt a magyaroknak is, vagy legalábbis az ázsiai nyelvnek, azaz: a magyarok legősibb dialektusát a kínai dialektusokban kell keresni.” Ezután több lapon sorolja fel Hell állítólagos bizonyítékait, megtoldva azokat sajátjaival is. Itt most eltekinthetünk a „bizonyítékok” felsorolásától, illetve cáfolatától, hiszen ennek a kérdésnek semmi köze a *Demonstratio* alapvető céljához: a magyar – lapp nyelvrokonság bizonyításához.

A harmadik betoldás Karéliával és lakóival kapcsolatos: „Ebben a művében¹³ T. Hell atya (mint azt a minap Bécsből írt leveléből tudom) az ungarusok, a magyarok és a lappok közös eredetén kívül komoly bizonyítékokkal igazolja azt is, hogy általában számos, magyar nyelven beszélő népnek a finnek az ősei.

¹³ Az *Expediatio Litteraria* c. tervezett, de el nem készült könyvről van szó.

A Magyarországon lakó nemes-nevezetes magyar nemzetnek pedig Karélia, helyesebben Karjelia finn tartomány volt az őshazája, és a karjéliaiak a magyaroknak és az ungarusoknak az ősei” – írja Sajnovics (Dem. 1771/1994: 108). Következik a helynév Hell féle, légbőlkapott magyarázata (magyar *kar* + *jel*), hivatkozva Karélia címerére, amelyben két egymásnak feszülő, fegyvert tartó kar látható¹⁴. A címer rajzát is közli Sajnovics, megtoldva egy latin és magyar nyelvű, a magyarokat és Mária Teréziát dicsőítő versével.¹⁵

A további, kifejezetten Sajnovicshoz köthető betoldások közül érdemes kiemelni két lábjegyzetét. (Dem. 1771/1994: 73, 74) Ezek megértéséhez tudni kell, hogy a *Demonstratio* első kiadásáról már 1770-ben megjelent Bécsben egy német nyelvű ismertetés Kollár Ádám Ferenc tollából. A recenziens elismerő szavakkal méltatta a művet, de szóvá tette, hogy a nyelvhasonlításba bevont szavak közül a magyar *széna* és az *utca* szláv eredetű. Ebben neki tökéletesen igaza volt. Sajnovics az említett lábjegyzetekben védelmébe vette e szavak magyar eredetét.

Két további terjedelmesebb betoldásban Sajnovics a lapp szókincsről értekezik (Dem. 1771/1994: 79–82), illetve a lapp nyelv fejlettségét igazolandó felsorolja három tőszó számos származékát. (Dem. 1771/1994: 99–102)

Tudománytörténeti szempontból a legfontosabb betoldás a Halotti Beszéd publikálása. (Dem. 1771/1994: 22–26) Legrégebbi szövegemléküinket nemsokkal korábban fedezte fel Pray György jezsuita történettudós. Tőle kapta meg a szöveget Sajnovics, hozzáfűzte Faludy Ferenc olvasatát, amelyet visszafordított latinra és kommentárokkal látott el. Kialakítva ezzel azt módszert, amelyet mind a mai napig alkalmaznak a nyelvemlékek publikálásakor. A HB közlésével azt akarta megmutatni, hogyan változott meg és alakult át az ősi magyar nyelv.

A betoldások oka emberileg érthető, de azok magának a *Demonstratio*-nak nem váltak előnyére, inkább fellazították az első kiadás jól kialakított, feszes szerkezetét.

A kötetet a két kiadásban szereplő személyek és művek kislexikona, az irodalomjegyzék és névmutató zárja. Fontos és értékes munkát végzett a szerkesztő és a fordító az első kiadás hasonmásának és fordításának kiadásával. A kötet értékét tovább növelik a kísérő tanulmányok és kommentárok. Köszönjük!

* *

A kötet két utolsó oldalán a sorozatszerkesztő Szíj Enikő felsorolja és egyes esetekben kommentálja a Bibliotheca Regulana eddig megjelent hét kötetét. A sorozat 1990-ben indult. Az első kötet Sajnovics naplójának magyar fordítását tartalmazza, a második (1994) a *Demonstratio* második, nagyszombati kiadá-

sának fordítását, a harmadik Gyarmathi Sámuel *Affinitas*-ának fordítását. Ezeket három, Reguly Antalhoz kapcsolódó kötet követi. A negyedikben Reguly kísérő tanulmányokkal ellátott finnugor dallamai találhatók, az ötödikben 1843 és 1846 között vezetett naplófeljegyzései. A hatodik kötet valóságos kincsestára a Regulával kapcsolatos életrajzi és kortörténeti adalékoknak. A hetedik a most ismertetett kötet.

Minden tiszteletet megérdemel Szíj Enikő bámulatos alkotóereje és szorgalma. Az eredmény ez a közel kétezer lapnyi sorozat, amely a magyar finnugrisztika kezdetének és első korszakának legfontosabb forrásait tartalmazza.

Csúcs Sándor

Irodalom

Dem. 1771/1994 = *Demonstratio*. Sajnovics János, Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos. ELTE, Budapest, 1994. Szerkesztette Szíj Enikő, fordította C. Vladár Zsuzsa.

Pinzger I = Pinzger Ferenc, Hell Miksa emlékezete I. rész. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1920.

Pinzger II = Pinzger Ferenc, Hell Miksa emlékezete II. rész. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1927.

✱

¹⁴ Erről már írtunk lapunk idei első számában az 5. oldalon

¹⁵ A rajz mostani számunk címlapján is látható.